

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Archeologie voor gemeenten

De kracht van vrijwilligers

*Over een duurzame relatie tussen de
gemeente en vrijwilligers in de archeologie*

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Redactie: Tonnie van de Rijdt, Channa Cohen Stuart,
Isabel van Lent, Projectgroep Archeologie voor Gemeenten
Fotoverantwoording: alle afbeeldingen: AWN Vereniging van
vrijwilligers in de archeologie, behalve L. Mulkens: pagina's 3,
34 en 36, F.v.d.Beemt 5 en 27, J. Stöver 32 en 39

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2015

Inleiding

Inleiding

Veel gemeenten kunnen niet meer zonder de inzet van vrijwilligers. Vaak beschikken vrijwilligers over grote lokale kennis waar de gemeente haar voordeel mee kan doen. Samenwerking tussen professionals en vrijwilligers loont dan ook voor alle partijen. Maar welke erfgoedtaken kunnen door vrijwilligers worden gedaan en welke middelen zijn daarvoor nodig? Deze brochure gaat in op het vrijwilligersbeleid voor archeologie en laat zien wat de vrijwilligers in de archeologie allemaal voor hun gemeente kunnen betekenen. De gemeente kan op haar beurt de vrijwilligers op tal van manieren ondersteunen, zodat zij hun werk nog beter kunnen doen.

De gemeente bepaalt uiteraard zelf hoe ze het beleid vormgeeft. Veel gemeenten hebben een eigen integraal beleid voor het plaatselijke vrijwilligerswerk. Vrijwilligerswerkbeleid bevat de gemeentelijke visie op vrijwilligerswerk. Dat is een beleid voor alle sectoren en wordt binnen de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) omschreven. Per sector is een specifiek vrijwilligersbeleid wenselijk. Voor meer informatie zie www.beleidenvrijwilligerswerk.nl/cultuur.

Vaak is er binnen een gemeente al een groep vrijwilligers actief. Wanneer zo'n groep ontbreekt en daar wel behoefte aan is, kan de gemeente hulp vragen bij provinciale steunpunten en landelijke vrijwilligersorganisaties (zie bijlage 1).

Leeswijzer

Leeswijzer

In de **hoofdstukken** komen de volgende onderwerpen aan bod:

Bijdragen aan gemeentelijk archeologiebeleid

Vrijwilligers hebben veel lokale archeologische en historische kennis. De gemeente kan daar profijt van hebben bij het opstellen van haar beleid. Denk aan de omgevingsvisie (voorheen structuurvisie), bestemmingsplannen en archeologische waardekaarten.

Bijdragen aan vergunningen, toezicht en handhaving

Vrijwilligers zijn de extra oren en ogen van de archeologie. Zij denken graag mee over de behartiging van archeologische belangen in omgevingsvergunningen en zijn alert op grondverstorings in archeologisch waardevolle gebieden.

Bijdragen aan archeologisch onderzoek

Vrijwilligers willen graag zelf archeologisch onderzoek doen. Dat is de basis van hun kennis. Betrokkenheid bij archeologisch onderzoek kan door samenwerking met bedrijven en gemeentelijke diensten en door middel van eigen activiteiten.

Bijdragen aan educatie en publieksbereik

Educatie en publieksbereik dragen bij aan de publieke betrokkenheid bij archeologie en aan maatschappelijk draagvlak. Voor educatie en publieksbereik is een breed scala aan activiteiten mogelijk.

Waardering en ondersteuning

Vrijwilligers zetten zich in uit liefde voor de archeologie. Waardering en ondersteuning geeft hen een extra stimulans en verzekert een duurzame samenwerking.

De **bijlagen** bieden aanvullende informatie.

1 Vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties

In Nederland zijn diverse vrijwilligersgroepen actief betrokken bij het in stand houden en beheren van cultureel erfgoed. Zij zijn georganiseerd op landelijk, provinciaal en lokaal niveau.

2 Archeologisch onderzoek door vrijwilligers: wat mag wel en wat mag niet.

Deze bijlage geeft uitleg over de voorwaarden voor eigen onderzoek en over welke activiteiten niet zijn toegestaan.

3 Modelovereenkomsten

De rol van vrijwilligers binnen de gemeente krijgt een stevige basis door afspraken vast te leggen. Daarvoor kunnen de modelovereenkomsten in deze bijlage worden gebruikt.

4 Nuttige websites

Een overzicht van archeologische organisaties, archeologische meldpunten en andere informatieve websites.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave

Bijdragen aan het gemeentelijke archeologiebeleid	11	
Gemeentelijk vrijwilligersbeleid voor archeologie	12	
Inbreng bij het gemeentelijke archeologiebeleid	12	
Inbreng van vrijwilligers bij de omgevingsvisie en bestemmingsplannen	14	
Bijdragen bij bescherming archeologie onder water	15	
Bijdragen aan vergunningen, toezicht en handhaving	17	
Omgevingsvergunningen	18	
Inbreng bij toezicht en handhaving	19	
Bijdragen aan archeologisch onderzoek	21	
Het belang van actief onderzoek doen	22	
Bijdragen aan professioneel onderzoek	22	
Zelfstandig onderzoek van vrijwilligers	23	
Steun van gemeente voor het melden van vondsten	26	
Bijdragen aan educatie en publieksbereik	27	
Vrijwilligers als ambassadeurs van de archeologie	28	
Jeugdeducatie	28	
Publieke betrokkenheid bij opgravingen	29	
Archeologie beleefbaar maken	30	
Waardering en ondersteuning	33	
Waardering	34	
Contact en overleg	34	
Steun van de gemeente voor waarnemen en gravend onderzoek	34	
Ondersteuning voor werkruimte en door subsidies	36	
Vrijwilligersvergoeding	37	
Vrijwilligersverzekering	37	
Waarborgen voor kwaliteit	38	
Samenwerkingsovereenkomst	38	
Bijlage 1	Vrijwilligersorganisaties en steunpunten	40
Bijlage 2	Archeologisch veldonderzoek door vrijwilligers: wat mag wel en wat mag niet	42
Bijlage 3	Voorbeelden en modelovereenkomsten	44
Bijlage 4	Nuttige websites	54

*Bijdragen aan het
gemeentelijke
archeologiebeleid*

Gemeentelijk vrijwilligersbeleid voor archeologie

Het vrijwilligersbeleid voor archeologie kan in het gemeentelijke archeologiebeleid worden vastgelegd. Hierin kunnen een aantal zaken aan de orde komen. Denk aan de rol die vrijwilligers kunnen spelen in bepaalde onderdelen van de archeologische monumentenzorg en op welke manier de gemeente dat wil bevorderen en ondersteunen. De bijdrage van vrijwilligers zal er in een kleine gemeente anders uitzien dan in een grote gemeente met een eigen archeologische dienst. De rol van vrijwilligers is altijd aanvullend en ondersteunend; de eindverantwoordelijkheid ligt bij de gemeente.

Wat kunnen vrijwilligers bieden?

Vrijwilligers zijn de oren en ogen van de archeologie. Hier kan de gemeente haar voordeel mee doen, want:

- vrijwilligers hebben veel lokale kennis. Ze weten waar archeologische vondsten zijn gedaan en welke opgravingen zijn uitgevoerd;
- ze hebben de kennis, vaardigheden, tijd én de passie om mee te werken aan archeologisch onderzoek. Zij zijn er dan voor aanvullende werkzaamheden, die anders niet of beperkt zouden worden uitgevoerd;
- ze zijn de ambassadeurs van de archeologie. Zij willen hun kennis en betrokkenheid graag inzetten om een breder publiek met archeologie te laten kennismaken.

Wat is voor gemeenten de meerwaarde van vrijwilligers?

De gemeente kan haar voordeel doen met de kennis, vaardigheden en betrokkenheid van vrijwilligers, bij:

- het ontwikkelen en actualiseren van het archeologiebeleid en archeologische waardenkaarten;
- het inpassen van archeologie in de omgevingsvisies en bestemmingsplannen;
- de invulling van de archeologiebepalingen in omgevingsvergunningen;
- toezicht en het actief signaleren van handhavingzaken;

- archeologisch vooronderzoek, opgravingen en vondstverwerking;
- jeugdeducatie;
- de versterking van het maatschappelijk draagvlak voor archeologie en het archeologiebeleid.

Inbreng bij het gemeentelijke archeologiebeleid

Ontwikkelen en actualiseren van archeologische waardenkaarten

Vrijwilligers kennen de omgeving. Ze kennen de huidige bebouwing, het landschap en ze weten waar vroeger archeologische vondsten zijn gedaan en onderzoek is uitgevoerd. Vaak gaat het om kennis over vondsten en onderzoeken die niet in het landelijk registratiesysteem (Archis) is opgenomen of niet bekend is bij de gemeente.

Deze kennis is van onschatbare waarde voor het ontwikkelen en actualiseren van het archeologiebeleid en waardenkaarten. Nieuwe meldingen uit veldverkenningen en metaaldetectie helpen de kaarten actueel te houden. Dit draagt bij aan een effectief archeologiebeleid; er is minder vooronderzoek nodig en het onderzoek beperkt zich tot de locaties die er echt toe doen. Vrijwilligers kunnen de gemeente helpen, maar ook een tegenkracht vormen. Door vrijwilligers in een vroeg stadium te betrekken bij het beleid en de uitvoering, creëert een gemeente maatschappelijk draagvlak, waardoor weerstand in een later stadium kan worden voorkomen.

De kennis van vrijwilligers is ter aanvulling op de professionele deskundigheid waar de gemeente zelf over moet beschikken.

Veldverkenningen en metaaldetectie als bron voor beleid

Een veldverkenning is het systematisch afzoeken van gebieden naar aan de oppervlakte liggende archeologische vondsten, al dan niet met een metaaldetector. Dit levert vaak verrassende informatie op. In gebieden met geen of een lage archeologische verwachting worden soms toch bijzondere artefacten gevonden, zoals spectaculaire muntschatten. Vaak gaat het om vondsten die

Samenwerking levert winst op

In 2010 zijn door de gemeenteraad Gemert – Bakel een cultuurhistorische kaart en een archeologieverordening vastgesteld. In het daaraan gekoppelde beleidsplan wordt een speciaal hoofdstuk gewijd aan publiek en archeologie. Het beleidsplan beschrijft het belang van het publieke draagvlak voor archeologie en van archeologie als inspiratiebron voor ruimtelijke ordening.

De rol van heemkundekringen en vrijwilligers krijgt specifiek aandacht. Vrijwilligers zijn voor de gemeente archeologie-ambassadeurs. Ze zijn de oren, ogen en het geweten van de archeologie. De gemeente wil kansen bieden aan deze lokale amateurs en heemkundekringen.

Dit levert winst op in de vorm van meer kennis over het eigen archeologisch erfgoed en hulp bij educatie en publieksbereik.

Feedback op archeologiebeleid

De gemeenten in de Duin en Bollenstreek ontwikkelen gezamenlijk een voorstel voor het actualiseren van het Beleidsinstrumentarium Archeologie en de Erfgoedverordening. Het correspondentienetwerk van AWN (Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie) en historische verenigingen

wordt actief bij de besluitvorming betrokken. Tijdens een bijeenkomst wordt het voorstel aan de correspondenten toegelicht en besproken. Het beleid wordt uiteindelijk per gemeente vastgesteld. De vrijwilligersorganisaties kunnen hierbij zienswijzen indienen.

iets vertellen over de specifieke bewonings- en gebruiksgeschiedenis van een locatie. Naar aanleiding van dit soort vondsten kan de gemeente de archeologische waardering van zo'n gebied bijstellen in gemeentelijke archeologiekaarten. Veldverkenningen kunnen op verzoek van de gemeente worden gedaan, bijvoorbeeld als extra veldcontrole voor de archeologische beleidskaart. Vrijwilligers doen het ook vaak op eigen initiatief. Het verzamelen van oppervlaktevondsten is toegestaan, onder voorwaarde dat de grondeigenaar akkoord gaat. Ook metaaldetectie en daarbij het

uit de bodem halen van vondsten is toegestaan tot 30 cm onder het maaiveld. Vondsten moeten wel gemeld worden.

Een gemeentelijke (of regionale) onderzoeksagenda

Als onderdeel van het beleid kan de gemeente een (regionale) onderzoeksagenda opstellen. Die geldt dan als richtlijn voor selectiebesluiten en onderzoeksvragen bij archeologisch onderzoek. Door deze onderzoeksagenda samen met vrijwilligers op te stellen kan het document beter worden onderbouwd met kennis

Archeologiecorrespondenten in de Duin en Bollenstreek

De afdeling Rijnstreek van AWN voert een actief beleid voor vaste contacten met de gemeenten en heeft daarvoor een netwerk van correspondenten opgezet. Zo ook voor de Bollenstreek. In de betreffende gemeenten (Katwijk, Teylingen, Lisse, Hillegom en Oegstgeest) vindt twee tot drie maal per jaar een overleg plaats tussen ambtenaren (RO en monumentenzorg), vertegenwoordigers van historische verenigingen en AWN. Het overleg is erfgoedbreed, zowel archeologie als gebouwde monumenten komen aan bod. Onderwerpen van

gesprek zijn een cultuurhistorische atlas, de verwachtingenkaart, verstoringsonderzoek, vrijstellingsgrenzen en de vertaling daarvan in bestemmingsplannen. Wanneer archeologisch onderzoek plaatsvindt wordt naar alle fasen van dat onderzoek gekeken (initiatieffase, verloop, uitwerking, rapportage). Het komt regelmatig voor dat de gesprekspartners een verschil van inzicht hebben. Dat is echter nooit als problematisch ervaren omdat alle partijen hiervan hebben willen leren.

uit de praktijk en ontstaat er meer draagvlak voor de keuzes van de gemeente.

Tips voor het betrekken van vrijwilligers bij beleid

- betrek vrijwilligers bij het formuleren van de opdracht voor (actualisatie van) waarden- en beleidskaarten;
- neem in de opdrachtoomschrijving op dat het archeologische onderzoeksbureau lokale kennis opvraagt en verwerkt;
- benut vrijwilligers bij het doen van veldcontroles;
- geef vrijwilligers inspraak bij de conceptversies en herzieningen van de waarden- en beleidskaarten;
- benut vrijwilligers voor het verfijnen van de waardenkaart door de uitkomsten van door hen uitgevoerde veldverkenningen en waarnemingen op te nemen;
- zoek regelmatig contact met vrijwilligers. Dit vergroot het draagvlak over gemaakte beleidskeuzes.

Inbreng van vrijwilligers bij de omgevingsvisie en bestemmingsplannen

Voor een omgevingsvisie (voorheen structuurvisie) en groot-schalige ontwikkelingsgerichte bestemmingsplannen is de gemeente meestal verantwoordelijk voor het daartoe benodigde archeologisch onderzoek. Bij kleine 'postzegelplannen' kan het de initiatiefnemer zijn die informatie voor de ruimtelijke onderbouwing aanlevert. Het opstellen van bestemmingsplannen wordt door veel gemeenten uitbesteed aan adviesbureaus. Die bureaus kennen niet altijd alle (plaatselijke) bronnen. Vrijwilligers kunnen hierbij uitkomst bieden. Bij het voorontwerp kunnen zij controleren of er in het bestemmingsplan voldoende rekening wordt gehouden met de beschikbare kennis. Omdat zij de omgeving goed kennen, kunnen ze meekijken of de gemeentelijke archeologiekartaar op de juiste wijze in de verbeelding is opgenomen. Dit kan voorkomen dat er zienswijzen worden ingediend, als de gegevens in het bestemmingsplan onjuist blijken te zijn.

Bijdragen bij bescherming archeologie onder water

Gemeenten zijn ook verantwoordelijk voor de bescherming van cultureel erfgoed onder water en leggen de omgang met dit onderwatererfgoed vast in hun bestemmingsplannen. Onderwaterarcheologie gaat over verdronken landschappen daterend van prehistorie tot de nieuwe tijd, met daarin resten van nederzettingen, maar ook over kade-, brug-, en havenconstructies, scheepswrakken en vliegtuigwrakken. Dit soort vondsten zijn vaak goed geconserveerd en bieden een schat aan informatie over ons (maritieme) verleden. Onderwaterarcheologie is de laatste jaren door de inzet van nieuwe technieken en methoden sterk in ontwikkeling.

Vindplaatsen onder water zijn in verhouding tot de archeologische resten op land, nog relatief onbekend. Vrijtijds-onderwaterarcheologen en sportduikers zijn van groot belang voor het in kaart brengen van deze locaties. Jaarlijks worden door hen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ca. 60 meldingen van vindplaatsen gedaan. Deze vrijwilligers signaleren ook wanneer het erfgoed onder water bedreigd wordt. De gemeente kan daar haar voordeel mee doen en beschermende maatregelen nemen. Gemeenten met grote watergebieden zoals in Zeeland, rond het IJsselmeer en de Waddenzee zijn in het bijzonder gebaat bij goede contacten met deze specifieke groep vrijwilligers.

Sonaronderzoek Markermeer

Een groep onderwateramateurs van de LWAOW doet op verzoek van de archeologische dienst van de gemeente Hoorn en het Westfries samenwerkingsverband onderzoek naar cultureel erfgoed in het Markermeer. Een voormalig blusschip van de brandweer is uitgerust met sonar en wordt als onderzoeksschip ingezet. Met dit schip wordt scan-onderzoek gedaan in en op de

bodem van het Markermeer met als doel deze in kaart te brengen. Bijzondere voorwerpen, bijvoorbeeld scheepswrakken en weggeslagen dijken, worden nader onderzocht. De AWN-afdeling doet aanvullend historisch onderzoek. Deze gegevens zijn onder meer van belang bij de geplande dijkverzwaringen.

*Bijdragen aan vergunningen,
toezicht en handhaving*

Omgevingsvergunningen

Bijdragen aan de archeologische beoordeling voor een omgevingsvergunning
Archeologisch onderzoek kan een voorwaarde zijn om een omgevingsvergunning te verlenen. De regels in het bestemmingsplan zijn de basis. Vrijwilligers kunnen hiervoor een extra bewaking zijn. Ze kunnen te verlenen vergunningen kritisch volgen en zo nodig aan de bel trekken.

Inbreng bij selectiebesluiten en voorwaarden in de omgevingsvergunning
Aan de hand van het archeologisch onderzoek neemt de gemeente een besluit over het gebied, ook wel 'selectiebesluit' genoemd. Er zijn drie keuzemogelijkheden: behouden in situ (beschermen), opgraven (behouden ex situ) of vrijgeven. Betrokken vrijwilligers kunnen assisteren bij het formuleren van een dergelijk besluit. Ze kunnen het besluit aanscherpen, wat de kwaliteit ervan kan verhogen. Maar ze kunnen een besluit ook aanvechten omdat ze vinden dat het belang van de archeologie onvoldoende is gewaarborgd. Hen informeren en betrekken komt het besluit ten goede. Ook kunnen eventuele bezwaren worden weggenomen. Een vast overleg tussen gemeente en vrijwilligersorganisatie biedt hiervoor de beste mogelijkheden.

Waarnemingen als toets voor selectiebesluiten

Vrijwilligers kunnen meekijken bij graafwerkzaamheden waarvoor geen professioneel archeologisch onderzoek verplicht is, maar waarbij mogelijk nog wel archeologische resten kunnen worden aangetroffen. Zij kunnen aan de oppervlakte zichtbare sporen documenteren en oppervlaktevondsten veiligstellen.

Zo'n waarneming is zinvol in gebieden met een archeologische verwachting:

- waar zonder nader onderzoek een vergunning kan worden verleend, omdat de bodem-verstorende ingrepen kleiner zijn dan de in het archeologiebeleid vastgestelde ondergrenzen;
- die op basis van een vooronderzoek zijn vrijgegeven (negatief selectiebesluit).

Deze waarnemingen toetsen het vrijstellingsbeleid en het selectiebesluit. Bovendien dragen ze bij aan de verfijning van de archeologische waarden- en beleidskaart. Een gemeente kan bij een vrijstelling vrijwilligers inschakelen om waarnemingen te doen en ze hierbij faciliteren en ondersteunen.

Toevalsvondsten bij waarnemingen

Als tijdens een waarneming een vondst wordt gedaan, dan geldt die als toevalsvondst. Het is immers een vondst die bij graafwerkzaamheden wordt gedaan in een gebied dat vrijgesteld is van archeologisch onderzoek en waar geen (behoudenswaardige) archeologische sporen meer worden verwacht. Een toevalsvondst moet worden gemeld bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de gemeente. De gemeente neemt een besluit over hoe er met de toevalsvondst moet worden omgegaan: opgraven of de informatie verloren laten gaan. De kosten van onderzoek naar aanleiding van een toevalsvondst, zijn niet voor rekening van de vergunninghouder, tenzij hierover specifieke afspraken zijn gemaakt. Meestal zullen vrijwilligers aan de bel trekken wanneer zij bij grondwerkzaamheden archeologische sporen zien. Het vraagt om een goede samenwerking tussen de gemeente en vrijwilligers om adequaat de situatie te kunnen beoordelen en actie te ondernemen. Indien er een besluit ligt van de gemeente dat er geen professioneel archeologisch onderzoek nodig is en uit de gesprekken met de betrokken partijen is gebleken dat een professionele opgraving op de plek van de toevalsvondst ook

Overleg in de gemeente Eersel

In de gemeente Eersel zijn twee heemkundekringen actief, elk met hun eigen archeologische werkgroep, aangesloten bij de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN). Om de twee maanden overleggen beide werkgroepen met de ambtenaar erfgoedbeleid. Twee keer per jaar is de wethouder hierbij aanwezig. Er is een open agenda, alles wat met archeologie en ruimtelijke ordening te maken heeft, kan aan bod komen. In het verleden is vooral gesproken over archeologische onderzoeken.

Denk aan Programma's van Eisen van onderzoeken, aanvragen voor omgevingsvergunningen, ondersteuning bij handhaving en waarnemingen bij werkzaamheden die niet onderzoeksplchtig zijn. Inmiddels is het overleg uitgebreid en worden ook andere erfgoedkwesties besproken. Uiteraard zijn er verschillen van inzicht. Die hebben de dialoog echter nooit verstoord en zorgen juist voor een goede en constructieve samenwerking.

Oplettende vrijwilliger

Een vrijwilliger ziet dat bij de aanleg van een golfterrein veel grond wordt verplaatst en drainage wordt aangelegd. Volgens het bestemmingsplan mag de grond niet dieper dan 30 cm worden bewerkt en is voor drainage een vergunning nodig. Hij meldt dat bij de gemeente. De verleende vergunning geeft aan dat de grond niet dieper van 30 cm bewerkt zal worden, drainage is niet afzonderlijk vermeld. Wanneer de gemeente gaat controleren, zijn alle werkzaamheden afgerond en is volgens de gemeente een overtreding niet meer vast te stellen. De AWN doet een verzoek om handhaving, vraagt nader

onderzoek en meldt de vermoedelijke overtreding ook aan de provincie. De grondverplaatsingen gelden immers als ontgroningen. Daar is een provinciale vergunning voor nodig, die in dit geval niet is aangevraagd. De provincie doet vervolgens hoogtemetingen. Op verschillende plaatsen blijkt de grond inderdaad dieper dan 30 cm bewerkt of verplaatst. Het verzoek om handhaving wordt door de gemeente toegekend en de eigenaar is gesommeerd om, als last onder dwangsom, alsnog een archeologisch onderzoek uit te laten voeren.

niet meer haalbaar is, kan de vrijwilligersorganisatie een noodopgraving uitvoeren. Zie daarvoor bijlage 2.

Tips om vrijwilligers bij omgevingsvergunningen te betrekken

- zorg er als gemeente voor om zelf voldoende deskundigheid in huis te hebben of in te huren;
- informeer lokale vrijwilligersorganisaties over aangevraagde omgevingsvergunningen;
- geef de resultaten van het vooronderzoek aan de vrijwilligers ter inzage en informeer hen over het selectiebesluit;
- organiseer bij voorkeur een vast overleg tussen gemeente en vrijwilligers.

Inbreng bij toezicht en handhaving

De gemeente is verantwoordelijk voor toezicht op en handhaving van:

- naleving van de regels in het bestemmingsplan voor de bescherming van archeologische waarden;
- de voorwaarden bij de omgevingsvergunning;
- de uitvoering van het archeologisch onderzoek volgens het Programma van Eisen (PvE).

Naleving van regels in het bestemmingsplan en voorwaarden omgevingsvergunning

De verantwoordelijkheid voor toezicht ligt bij het bevoegd gezag. Alert burgers kunnen wel (vermoedelijke) overtredingen signaleren en melden. Daarna is het aan de gemeente om

onderzoek te doen en al dan niet handhavend op te treden. De gemeente kan het melden bevorderen door één aanspreekpunt voor meldingen in te stellen. Zo kan de gemeente sneller en effectiever handelen.

De uitvoering van het archeologisch onderzoek volgens het Programma van Eisen (PvE)

De gemeente moet erop toezien dat archeologisch onderzoek volgens het PvE wordt uitgevoerd en dat er wordt voldaan aan de vraagstelling, de strategie, de uitwerking en rapportage. Vrijwilligers zijn geïnteresseerd in die onderzoeken en zullen de uitvoering vaak nauwlettend volgen. Als zij hun twijfels hebben over de uitvoering van het onderzoek, kunnen ze daar de gemeente op aanspreken.

*Bijdragen aan
archeologisch onderzoek*

Het belang van actief onderzoek doen

Vrijwilligers ondersteunen gemeenten en beroepsarcheologen met hun kennis en ervaring, die ze hebben opgebouwd door veel met archeologie bezig te zijn. Eigen activiteiten zijn hun drijfveer en inspiratie. Om voldoende vrijwilligers te behouden is ruimte voor onderzoek nodig. Voor de gemeente is dat nuttig; het levert immers nieuwe kennis over het archeologisch erfgoed op. Een aantal werkzaamheden kunnen vrijwilligers op eigen initiatief doen, zoals veldverkenningen en oud onderzoek uitwerken. Voor andere activiteiten is actieve steun van de gemeente nodig.

Bijdragen aan professioneel onderzoek

Informatie aanleveren voor vooronderzoek

Vrijwilligers beschikken vaak over een schat aan kennis die niet altijd in bestaande bronnen te vinden is. Die kennis is ook van belang bij het archeologisch onderzoek voorafgaand aan het verlenen van een omgevingsvergunning.

Tips voor het benutten van de kennis van vrijwilligers:

- neem in een opdracht voor een archeologisch bureauonderzoek, booronderzoek en een Programma van Eisen (PvE), zo mogelijk de verplichting op dat lokale vrijwilligers worden geraadpleegd;
- stel vrijwilligers op de hoogte van de verleende opdracht.

Uiteraard moet er een goede afstemming met de vrijwilligers plaatsvinden. Als vrijwilligers worden geraadpleegd bij archeologisch onderzoek is het verstandig om met elkaar een termijn af te spreken waarbinnen gereageerd moet worden. De gemeente kan dergelijke verplichtingen opnemen in de erfgoedverordening of in aanvullende richtlijnen voor archeologisch onderzoek in het erfgoedbeleid. Dan zijn ook particuliere opdrachtgevers daaraan gebonden.

Ook in latere fasen van het onderzoek kunnen lokale deskundigen waardevolle aanvullende informatie leveren, door middel van archiefonderzoek of het raadplegen van oude boeken, tijdschriften en rapportages.

Deelname aan veldonderzoek

Gravend onderzoek is voorbehouden aan bedrijven en diensten met een daartoe verplicht certificaat. Uitzonderingen daarop voor vrijwilligers komen in bijlage 2 aan bod. Wel is het mogelijk om vrijwilligers aan professioneel onderzoek mee te laten werken. Voorwaarden voor inzet van vrijwilligers zijn opgenomen in de beoordelingsrichtlijn voor het certificaat. Inzet van vrijwilligers heeft meerwaarde; de omvang van het onderzoek, neergelegd in het Programma van Eisen, beperkt zich tot wat strikt noodzakelijk is voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen.

Daardoor kan interessante informatie – zeker voor de lokale historie – verloren gaan. Vrijwilligers zijn beschikbaar voor extra

Ontdekking van een middeleeuwse kapel

Bij grondwerkzaamheden in en om een kerk wordt aanvankelijk niet voorzien in archeologisch onderzoek. Bij de verleende vergunning was alleen rekening gehouden met de bouwgeschiedenis van de kerk. De plaatselijke vrijwilligers weten echter dat op dezelfde locatie een vroegmiddeleeuwse kapel heeft gelegen. De kapel was een belangrijke bedevaartplaats. In goed overleg tussen vergunningshouder, gemeente en vrijwilligers wordt alsnog een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd en tot

proefsleuven besloten. De ligging van de kapel kon worden getraceerd en daar is bij de verdere werkzaamheden rekening mee gehouden. Omdat de kapel een deel buiten het huidige kerkgebouw bleek te liggen is bij de werkzaamheden op het kerkplein archeologische begeleiding ingezet. Daar is met assistentie van vrijwilligers een deel van de kapel opgegraven. Dat heeft diverse vondsten opgeleverd. De geschiedenis van de locatie is hiermee een stuk verrijkt.

activiteiten die niet in het PvE staan en die in verhouding te veel tijd vragen. Door vrijwilligers

Hulp bij vondstverwerking

Tijdens en na het veldwerk kunnen vrijwilligers professionele archeologen helpen bij het verwerken van de vondsten. Zeker bij opgravingen met veel vondstmateriaal is dit zinvol. Die hulp kan uiteenlopen van grondmonsters zeven, vondsten wassen, sorteren, nummeren en tellen tot determineren, tekenen en beschrijven.

Ook hier doen zij de extra's, de werkzaamheden die anders minder uitvoerig zouden worden uitgevoerd. Hierdoor komt aanvullende informatie aan het licht die het verhaal van ons verleden illustreert.

Zelfstandig onderzoek van vrijwilligers

Niet gravend onderzoek

Vrijwilligers kunnen vrij onderzoek uitvoeren waarbij de bodem niet wordt verstoord, mits ze toestemming hebben van de grondeigenaar. Veldverkenningen en waarnemingen vallen hier

ook onder. Nieuwe methoden voor bodemonderzoek, zoals grondradar en weerstandsmetingen zijn aantrekkelijke opties voor niet-destructief bodemonderzoek. Op enkele plaatsen wordt hier al mee geëxperimenteerd.

Kansen voor vrijwilligers

De gemeente Gemert en Bakel heeft in haar archeologiebeleid opgenomen dat de gemeente kansen wil bieden aan de plaatselijke vrijwilligers en heemkundekringen, door:

- te zorgen dat lokale amateurs hun kennis kunnen inbrengen bij archeologisch vooronderzoek;
- in het PvE voor gravend onderzoek de voorwaarde op te nemen dat amateurs betrokken worden bij de uitvoering van het onderzoek;

- bij een vrijstelling van archeologisch onderzoek de aanvrager te verzoeken amateurarcheologen gelegenheid te geven waarnemingen te doen. Per geval zal door de gemeente in overleg met de heemkundekring worden bekeken of er aanleiding is voor een dergelijk verzoek.

Werkgroep Innovatieve Meettechnieken Archeologie

De afdeling in Zuidoost Brabant van de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN) heeft een Werkgroep Innovatieve Meettechnieken voor de Archeologie. Met behulp van penetrerende grondradar zoeken zij naar mogelijke archeologische structuren. Zij hebben al zo'n 27 projecten van zeer uiteenlopende aard uitgevoerd. Er is onder meer gezocht naar niet meer zichtbare kasteelterreinen, oude hoeven en vergeten grafkelders.

Hiermee komen interessante feiten aan het licht. Professionele archeologen maken hiervan dankbaar gebruik en benutten deze nieuwe informatie voor actualisering van de archeologische waardenkaart.

Ook de gemeente Hoorn werkt samen met vrijwilligers van de Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water (LWAOW) om met behulp van sonaronderzoek cultuurhistorische resten onder water op te sporen

Metaaldetectie

Het uitgraven van vondsten geldt als opgraven en was voorheen verboden, maar werd vaak wel gedoogd. Met de invoering van de Erfgoedwet is voor metaaldetectie een uitzondering gemaakt.

- Metaaldetectie is vanaf 1 juli 2016 toegestaan met als voorwaarden:
- bodemverstoring niet dieper dan 30 cm;
- een meldingsplicht voor vondsten;
- niet op een (voorbeschermd) rijksmonument, een provinciaal of gemeentelijk monument en terreinen waarop een opgraving gaande is,
- niet onder water;
- niet op terreinen waar een metaaldetectorverbod van toepassing is.

Een gemeente kan terreinen die ze willen beschermen van de vrijstelling uitsluiten. Vondsten hoeven niet te worden overgedragen aan een provinciaal of gemeentelijk depot.

Zelfstandig gravend onderzoek door vrijwilligers

Gravend archeologisch onderzoek is voorbehouden aan bedrijven en diensten met een opgravingsvergunning. Er zijn uitzonderingen. Tot 1 juli 2016 was voor een opgraving door vrijwilligers toestemming nodig van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Die voorwaarde is met de invoering van de Erfgoedwet vervallen. Zelfstandig opgraven is mogelijk bij de hieronder vermelde situaties voor een vereniging die het behouden en beoefenen van archeologie als statutair doel heeft.

Verdwenen boerderij

In een gebied met een middelhoge verwachting wil een vergunningaanvrager een nieuwe boerderij bouwen. Voor die bouw geldt geen onderzoeksplicht. Op oude kaarten heeft hij gezien dat op het perceel in de 17e tot de 18e eeuw een boerderij stond. Daar wil hij graag meer over weten, want hij wil die kennis benutten voor zijn nieuwbouw. Via de gemeente legt hij contact met de vrijwilligersorganisatie. Er was toen voor een opgraving door vrijwilligers vooraf toestemming nodig van de Rijksdienst

voor het Cultureel Erfgoed en die is ook verleend. De fundamenten van de eerdere hoeve blijken voor een groot deel nog in de bodem aanwezig en de ligging en bouwwijze kunnen worden gereconstrueerd. Bovendien levert de opgraving een aantal mooie aardewerkvondsten op die publieke aandacht trekken. Het verhaal over de vroegere bewoning van het gebied is weer een stukje ingevuld.

Merovingisch zwaard

Nadat er karterend booronderzoek had plaatsgevonden werd in de gemeente Uden een gebied vrijgegeven voor woningbouw. De lokale vrijwilligers hadden hun twijfels omdat er eerder in de directe nabijheid middeleeuwse nederzettingssporen waren aangetroffen. Zij kregen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed toestemming voor een opgraving bij aanleg van de wegcunetten, zoals toen nog verplicht was. Hierbij werden veel sporen gevonden. Tot ieders verrassing werden een

vroegmiddeleeuws potje en een Merovingisch zwaard aangetroffen. De gemeente liet daarna alsnog een volledige opgraving uitvoeren. Dat leverde een zeer rijke en bijzondere vroegmiddeleeuwse vindplaats op. De kennis over de bewoningsgeschiedenis van de gemeente is enorm verrijkt en de belangstelling voor archeologie heeft bij gemeente en bewoners een flinke impuls gekregen.

Opgraven door vrijwilligers is toegestaan:

1. bij een verleende omgevingsvergunning waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn verbonden, omdat volgens de regels van het bestemmingsplan geen archeologisch onderzoek is vereist;
2. bij een verleende omgevingsvergunning, waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn verbonden, omdat het gebied na vooronderzoek is vrijgegeven (een negatief selectiebesluit).

Toevalsvondst voortvloeiend uit situatie 1 of 2: in niet alle gebieden waar door de gemeente is besloten dat er geen professioneel archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden zal

onderzoek door een vrijwilligersgroep worden gedaan.

Wanneer dan toch een toevalsvondst wordt gedaan moet dat gemeld worden in Archis en bij het bevoegd gezag, meestal de gemeente. Het bevoegd gezag zal dan bepalen wat er met die toevalsvondst gedaan zal worden. Dat kan een opgraving door vrijwilligers zijn.

Uiteraard moeten de aanvrager van de omgevingsvergunning en de grondeigenaar toestemming verlenen voor opgraven door vrijwilligers. De gemeente kan een verzoek daartoe ondersteunen en faciliteren. Aanvullende voorwaarden zijn:

- de start van de opgraving moet bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed worden gemeld;

Dijklichaam in het IJsselmeer

In 2009 deed voerde een duikteam van Stichting Archeos Fryslân verkenningen uit. Het doel was om de opbouw en samenstelling van een in 1988 ontdekt dijklichaam in het IJsselmeer nabij Cornwerd in kaart te brengen. Tijdens deze

onderzoeken is veel aan het licht gekomen over de materiaal-samenstelling van de steenlaag. Zo werd duidelijk dat het hier niet ging om een waterstaatkundig object, zoals aanvankelijk werd aangenomen.

- vondsten worden overgedragen aan het archeologische depot van de provincie of gemeente;
- de bevindingen worden gerapporteerd aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Bij opties 1 en 2 is opgraven door vrijwilligers zinvol als toets voor de regels in het bestemmingsplan en het eerder uitgevoerde vooronderzoek. Denk ook aan onderzoek bij (bouw)werkzaamheden die kleiner zijn dan de voor dat gebied geldende vrijstellingsgrenzen. Daar kan dan toch – zeker voor de lokale geschiedenis – interessante archeologie liggen. Het kan echter ook voorkomen dat een gebied wordt vrijgegeven omdat het teveel verstoord is. Voor vrijwilligers en de lokale geschiedenis kan het dan toch interessant zijn te onderzoeken wat er nog wel te vinden is.

In het geval van een toevalsvondst is het lang niet altijd mogelijk om een professionele opgraving te realiseren. Daarom is het zinvol dat vrijwilligers hier onderzoek kunnen doen. Vaak is er maar beperkt tijd. Dan kan een snel inzetbare en deskundige groep vrijwilligers uitkomst bieden.

Archeologisch onderzoek onder water

Vrijwilligers leveren ook een belangrijke bijdrage aan archeologisch onderzoek onder water door waarnemingen te doen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld helpen om wrakken te identificeren en zien zij het vaak als eerste als een wrak dreigt te verspoelen. In de Erfgoedwet is de definitie voor archeologie onder water aangescherpt. Het verstoren, verplaatsen en meenemen van erfgoed

onder water geldt ook als opgraven en mag niet zonder certificaat. De uitzondering voor vrijwilligersorganisatie op de certificaatplicht geldt hier niet. Vrijwilligers kunnen dus wel waarnemingen doen, maar mogen geen voorwerpen bergen. Waarnemen onder water vraagt om specifieke deskundigheid. De organisatie en opleiding van archeologische vrijwilligers onder water staan in bijlage 1.

Steun van gemeente voor het melden van vondsten

Veldverkenningen, metaaldetectie en waarnemingen verrijken de archeologische kennis, maar alleen als de vondsten en bevindingen worden gemeld. Het is verplicht om (toevals) vondsten en waarnemingen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te melden. In de praktijk zijn er vrijwilligers die dat niet doen.

Een gemakkelijk bereikbaar meldpunt kan de drempel flink verlagen. De gemeente kan hier een rol in spelen. Zo'n meldpunt kan bijvoorbeeld een gemeentelijke of regio-archeoloog zijn, een provinciaal meldpunt (zie bijlage 4) of een werkplaats van een archeologische werkgroep. Ook kan de gemeente zelf een meldpunt opzetten.

De gemeente informeert de vrijwilligers over het meldpunt en stimuleert hen om daar hun meldingen te doen. De meldpunten kunnen de meldingen vervolgens registeren in het landelijke registratiesysteem Archis. Met een regionaal meldpunt kunnen afspraken worden gemaakt om nieuwe informatie terug te koppelen naar de gemeente voor het gemeentelijke archeologiebeleid.

www.v.awn-archeologie.nl

AWN Archeologie als positieve voorwaarde

AWN Archeologisch onderzoek

AWN Vondsten onderzoeken en restaureren

Word lid!

Bijdragen aan educatie en publieksbereik

Vrijwilligers als ambassadeurs van de archeologie

Wie met veel bevoegenheid met archeologie bezig is, kan daar ook enthousiast over vertellen. Door inzet van vrijwilligers kan een groot publiek worden bereikt met verhalen over het verleden. Gemeenten en vrijwilligers die samen investeren in publieksbereik en educatie kunnen veel bereiken. Meer kennis bij het publiek over wat er 'onder hun voeten' heeft plaatsgevonden, zorgt voor meer betrokkenheid en draagvlak voor archeologie.

Jeugdeducatie

Archeologie op school

Archeologie is voor leerlingen en leerkrachten een spannend onderwerp. Archeologie is tastbaar en actief te ervaren en is

geschikt voor zowel erfgoededucatie als omgevingsonderwijs. Lessen in archeologie vergroten het historisch besef en de beleving. Het maakt je bewust waar je woont, wat er onder je voeten zit, waar je vandaan komt, hoe de geschiedenis in elkaar zit en wat er aan je eigen leven vooraf is gegaan. Voor jeugdeducatie zijn al veel materiaal en goede voorbeelden beschikbaar (zie bijlage 4). Met inzet van bevoegen vrijwilligers is veel te bereiken. Als een gemeente archeologie-educatie op scholen ondersteunt, kunnen jongeren in aanraking komen met het archeologisch erfgoed in hun gemeente. Lessen in de klas zijn aan te vullen met excursies, zoeken in het veld of het inrichten van een tentoonstelling van wat in de eigen tuin of in het veld gevonden is. Met deze activiteiten worden bovendien ook veel ouders bereikt.

Met kwast en vergrootglas

In opdracht van de Gemeente Coevorden heeft Kunst en Cultuur Drenthe (K&C) samen met de Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN) het project *Met kwast en vergrootglas* ontwikkeld. Het project omvat lessen in de klas en een archeologische excursie naar grafheuvels, akkers uit de IJzertijd, een hunebed en nog veel meer in het Sleenerbos bij Schoonoord. Er zijn lespakketten ontwikkeld voor de groepen 5 t/m 8 van de basisscholen. Alle scholen ontvangen een docentenhandleiding en een dvd. Een leskist met daarin onderzoeksets en

archeologische vondsten rouleren over de deelnemende scholen. De excursies worden begeleid door een vrijwilliger van de AWN. In overleg kan een vrijwilliger ook een archeologieles in de klas geven. De afgelopen jaren hebben zo'n 2500 kinderen, leerkrachten en ouders aan het programma deelgenomen. De kosten van het project – ontwikkelkosten plus € 2500 op jaarbasis gedurende 5 jaar – worden door de gemeente gedragen.

Archeologieles in de Veldschuur

De gemeenten Staphorst en Zwartewaterland hebben een breed cultureel programma. Zij besteden de erfgoededucatie uit aan de Veldschuur in Rouveen. De Veldschuur heeft als doel jongeren kennis te laten maken met hun eigen natuurlijke en historische omgeving. De gemeente stelt een jaarprogramma op voor lessen in de Veldschuur voor alle scholen. Per jaar komen hier tussen de 1000 en 1300 leerlingen van het basis-onderwijs op af. Ongeveer 900 leerlingen komen voor de archeologielessen.

De AWN-afdeling is partner in de Veldschuur en heeft archeologielessen op drie niveaus ontwikkeld (niveau 1: groep 5/6,

niveau 2: groep 6/7, niveau 3: groep 7/8). Voor elk niveau is er een lesprogramma plus de daarbij behorende materialen en de gereedschappen. Circa 10 getrainde vrijwilligers van de Veldschuur verzorgen de programma's voor niveau 1 en 2. De meer archeologisch deskundige leden van de AWN verzorgen de lessen op niveau 3. Op dat niveau worden de fijne kneepjes van het archeologievak aangeleerd. De gemeente vergoedt de Veldschuur voor deze activiteiten (€ 6 per kind per les). De programma's zijn te vinden op www.veldschuur.net

Archeologische werkplaatsen en veldactiviteiten

Lessen op school worden extra interessant wanneer ze gekoppeld worden aan opgravingen in de omgeving. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld de opgraving bezoeken. Vrijwilligers die meewerken aan veldonderzoek kunnen vertellen over de fascinatie en spanning van zo'n onderzoek.

Locaties met een archeologische collectie, zoals gemeentelijk depots, werkruimten van vrijwilligersorganisaties en musea bieden extra mogelijkheden voor jeugdeducatie. Met steun van vrijwilligers kunnen klassen daar een op maat gemaakt programma volgen.

Publieke betrokkenheid bij opgravingen

Open dagen

Een opgraving is bij uitstek de plek om te laten zien wat archeologie inhoudt. Open dagen bij opgravingen trekken steevast veel publiek en geven de lokale belangstelling voor archeologie een stevige impuls. Een gemeente kan open dagen als voorwaarde opnemen in een Programma van Eisen, maar dient er dan wel rekening mee houden dat dit extra kosten voor de initiatiefnemer

met zich meebrengt. Daarom wordt het in overleg met de initiatiefnemer geregeld.

Er zijn ook andere mogelijkheden om het publiek te informeren tijdens een opgraving, zoals informatiepanelen aan het hek, publicaties in lokale bladen of een radio- of TV-rapportage op de lokale zender.

Vrijwilligers kunnen ook bij deze activiteiten voor extra inzet zorgen. Denk aan het verzorgen van achtergrondinformatie in lokale media, uitleg en rondleidingen geven tijdens de open dag en meewerken aan scholenprogramma's.

Publieksofgraving

Bij een open dag kijkt het publiek toe, bij een publieksofgraving mogen mensen zelf aan de slag. Iedereen, jong en oud en zonder verdere ervaring mag onder leiding van beroepsarcheologen en vrijwilligers een aantal uren of dagdelen mee graven. Zo kunnen zij zelf de sensatie voelen van zoeken en mogelijk iets vinden. Een publieksofgraving laat zien dat archeologie van ons allemaal is. Bij een publieksofgraving kunnen ervaren vrijwilligers assisteren door uitleg te geven en de graafwerkzaamheden van het aanwezige publiek te begeleiden.

Informatiebulletin

Bij een opgraving in de dorpskern is dagelijks veel publieke belangstelling. Per dag is één van de vrijwilligers op locatie beschikbaar om vragen te beantwoorden. De vrijwilligers zorgen ook regelmatig voor een informatiebulletin met informatie over het verloop van de opgraving maar ook allerlei

historische achtergrondgegevens. Bewoners en belangstellenden haken hierop in en komen op hun beurt weer met eigen kennis en verhalen. Dat levert extra informatie op die de uitkomsten van het graafonderzoek kunnen aanvullen en inkleuren.

Nijmegen graaft

In Nijmegen is in 2014 een grote publieksactie geweest om archeologie beleefbaar te maken. Gedurende 6 weken, konden geïnteresseerden een ticket voor 10 euro kopen, om onder begeleiding mee te graven naar de Romeinen in Nijmegen.

Dit evenement werd gekoppeld aan een serie lezingen en een tentoonstelling. Het hele project genoot landelijke belangstelling en was snel uitverkocht. Met dit geld is een deel van de opgraving gefinancierd.

Archeologie beleefbaar maken

Restaureren

De financiering voor een opgraving voorziet vaak niet of beperkt in restauratiekosten. Losse scherven hebben wetenschappelijke betekenis, maar weinig publiekswaarde. Vrijwilligers kunnen van enkele scherven een archeologisch verantwoord tentoonstellingsobject maken. Restauratie van aardewerk en gebruiksvoorwerpen is belangrijk voor de herkenbaarheid en verbeelding naar het publiek. Dit soort objecten lenen zich bij uitstek voor tentoonstellingen en andere presentaties.

Tentoonstellingen en andere presentaties

Opgravingsvondsten en gegevens gaan naar provinciale en gemeentelijke depots. Vondsten van nationaal belang kunnen een plaats krijgen in het Rijksmuseum voor Oudheden in Leiden en

provinciale musea. Vondsten in depots zijn meestal niet toegankelijk voor het publiek. De gemeente kan samen met vrijwilligers deze vondsten toch toegankelijk maken. De mogelijkheden om vondstmateriaal, foto's en informatie over een opgraving op openbare plaatsen tentoon te stellen zijn eindeloos: in het gemeentehuis, de bibliotheek, lokale musea, op scholen of in gebouwen die op de plaats van een opgraving zijn verzezen. Dit soort presentaties kunnen met hulp van vrijwilligers worden opgebouwd en onderhouden.

Ontsluiten oud onderzoek en collecties

In gemeentelijke en provinciale depots, heemkamers, kleine musea en bij mensen thuis liggen talloze archeologische voorwerpen. Ooit opgegraven of verzameld, maar nooit goed beschreven en geregistreerd.

Oss-Horzak pubieksopgraving

In 2014 is voor de omwonenden en de toekomstige bewoners van de wijk Horzak in Oss een opgraving georganiseerd.

Hierbij kon men op zoek naar boerderijen uit de ijzertijd. Hierdoor groeide het begrip voor het erfgoed en het beleid.

Tentoonstellingen en andere presentaties

De Archeologische werkgroep in Houten beschikt over een klein museum en richt daar regelmatig succesvolle tentoonstellingen in, zoals een tentoonstelling over 'Terra sigillata – het wedg-wood van de Romeinen'. Leden van de werkgroep organiseren de tentoonstelling en geven uitleg aan de bezoekers. Een

volgend project is 'Midden Nederland onder de Merovingen. Leven in de vroege middeleeuwen'. Het materiaal wordt door de werkgroep bij vele bruikleengevers verzameld en zij stellen ook de tentoonstellingscatalogus samen.

Het ontsluiten van collecties en het uitwerken van oud onderzoek is een taak die ervaren vrijwilligers graag op zich nemen. Ze doen dit voornamelijk in gemeentelijke of provinciale depots. Buiten de depots is echter nog veel meer werk te doen, zeker in kleine gemeenten. Het alsnog uitwerken van oude collecties is ook voor de gemeente zinvol. Het levert nieuwe kennis op die weer gebruikt kan worden voor het archeologiebeleid. De vrijwilligers zorgen dat de resultaten van oud onderzoek in Archis worden gemeld en zo aan het landelijk kennisbestand worden toegevoegd. De gemeente die het uitwerken van vondstmateriaal uit het verleden wil stimuleren vindt daarover informatie in bijlage 3.

Op locatie zichtbaar maken

Archeologische vindplaatsen zijn – op enkele uitzonderingen na – niet zichtbaar. Ze zitten onder de grond, of de vondsten en bijbehorende documentatie zijn opgeslagen in een archeologisch depot. Dan kan op de locatie vermeld worden wat daar is gevonden.

Gemeenten, natuurorganisaties en archeologische bedrijven doen er veel aan om archeologie op locatie zichtbaar te maken.

Samenwerken met lokale vrijwilligers heeft dan een meerwaarde. Zij leveren inhoudelijke inspiratie, versterken de publieke betrokkenheid en leveren praktische hand- en spandiensten.

Onderhoud archeologische monumenten

Sommige archeologische monumenten zijn nog steeds in het landschap zichtbaar. Andere zijn zichtbaar gemaakt. De locaties moeten hoe dan ook worden onderhouden. Vrijwilligers kunnen helpen bij inspecties en klein onderhoud. Dit kan op verzoek van de gemeente en samen met natuurwerkgroepen en landschapsbeheer. Zo'n samenwerking is goed voor de onderlinge kennisuitwisseling. De terreineigenaren – vaak natuurorganisaties zoals Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Provinciale Landschappen – maken een beheerplan voor het monument, met een planning. Hier staat in welke werkzaamheden door wie en wanneer worden uitgevoerd. De gemeente kan hierin een coördinerende rol spelen en zo een optimale inzet van vrijwilligers realiseren.

Kunstwerk met Veeneiken

Bij de aanleg van het recreatieproject Alblasserpoort in de gemeente Molenwaard-ZH is op initiatief van de AWN Lek- en Merwestreek een kunstwerk met veeneiken gerealiseerd. Het kunstwerk bestaat uit zes fossiele bomen die bij graafwerk in de polder tevoorschijn zijn gekomen. Deze bomen maken deel uit van het 'Hollandveen' en dateren globaal uit de

periode 3000 v.Chr. tot aan het begin van de jaartelling.

De veeneiken hebben als doel de bezoekers bewust te maken van de ontstaansgeschiedenis van de veenbodem. De AWN-afdeling heeft de tekst voor de informatieborden geleverd en zorgt voor het onderhoud van de locatie.

**Waardering en
ondersteuning**

Waardering

Vrijwilligers zetten zich in vanwege hun liefde voor de archeologie. Als die inzet wordt gewaardeerd, geeft dat extra stimulans. In het gemeentelijke vrijwilligerswerkbeleid staat hoe de gemeente de waardering voor vrijwilligers kan laten blijken. Denk aan een vrijwilligerspenning, kortingen of andere faciliteiten. De beste blijk van waardering is echter erkenning voor de inbreng van vrijwilligers door hen te raadplegen, adviezen serieus te nemen en activiteiten te ondersteunen. Die ondersteuning kan van praktische aard zijn zoals een werkruimte, faciliteiten voor veldwerk en subsidies voor projecten. Maar ook vrijwilligersvergoedingen en verzekeringen behoren tot de mogelijkheden.

Contact en overleg

Voor een goede inbreng van vrijwilligers is een vast aanspreekpunt, zowel bij de gemeente als bij vrijwilligersorganisatie(s), een eerste aanzet. Zo kunnen de verschillende partijen gemakkelijk contact met elkaar opnemen. Het is nog beter om structureel te overleggen. Dan zitten vrijwilligers en de gemeente periodiek gezamenlijk aan tafel om alle lopende en geplande ontwikkelingen te bespreken. Daar zijn verschillende vormen voor:

- overleg van archeologievrijwilligers en de ambtenaar Erfgoedbeleid/Monumentenzorg en/of RO
- overleg van archeologievrijwilligers met de gemeentelijk archeoloog/regioarcheoloog;
- een breed erfgoedoverleg van de gemeente met alle lokale erfgoedorganisaties.

Erfgoedbreed overleg heeft als extra voordeel dat lokale vrijwilligers ook onderling contact hebben en elkaar versterken. Overleg kost de gemeente tijd, maar levert ook winst op. De gemeente is beter en tijdig geïnformeerd over archeologische belangen en kan daardoor het eigen beleid beter onderbouwen.

Steun van de gemeente voor waarnemen en gravend onderzoek

Vrijwilligers kunnen worden ingeschakeld voor waarnemingen en zelfstandig gravend onderzoek. Deze activiteiten zijn voor vrijwilligers het meest aantrekkelijk. Steun van de gemeente is daarvoor onmisbaar. De rol van de gemeente kan zijn:

- afwegen in hoeverre waarnemen of opgraven door vrijwilligers zinvol kan zijn in gebieden die niet onderzoeksplichtig zijn;
- overleg met vergunninghouders om hun medewerking te vragen voor een waarneming of opgraving door vrijwilligers;
- een financiële bijdrage leveren aan de kosten voor een waarneming of opgraving en/of overleggen om uit te zoeken in hoeverre de vergunninghouder mee wil financieren. Een aantal vergunninghouders is hiertoe bereid omdat zij geïnteresseerd zijn in de voorgeschiedenis van hun bouwlocatie. Het kan meerwaarde geven aan hun project.

Faciliteiten voor zelfstandig opgraven

Een opgraving kost geld, ook als die door vrijwilligers wordt uitgevoerd. Er is materiaal nodig en er moeten diensten worden ingehuurd. Denk aan een graafmachine, hekken, opslagruimte en

Steun van de gemeente voor waarnemen

Aansluitend op haar archeologiebeleid heeft de gemeente Veghel spelregels opgesteld voor waarnemingen op vrijgegeven gebieden. De gemeente stimuleert het onderzoek van vrijwilligers en motiveert de vergunninghouder om hieraan mee te werken. Wanneer de vergunninghouder akkoord gaat, treden de spelregels in werking. Denk hierbij aan afspraken over het informeren van vrijwilligers, de toelating bij de werkzaamheden, de wijze van uitvoering en wat er moet gebeuren als er archeologische resten en sporen worden aangetroffen. De vergunninghouder geeft de vrijwilligers de tijd om sporen in te meten en vast te leggen. Bij vondsten van regionaal of nationaal belang, of bij het vinden van menselijke resten, wordt de betrokken gemeenteambtenaar ingelicht en worden de werkzaamheden stilgelegd tot hij een besluit heeft genomen. De vrijwilligers zijn verantwoordelijk voor rapportage, deponering van eventuele vondsten en melding in Archis. De vrijwilligers brengen bij de vergunninghouder geen kosten in rekening. Zij krijgen ook geen vergoedingen of subsidie van de gemeente en financieren het onderzoek zelf.

Steun van de gemeente voor opgraven

De gemeente Aa en Hunze heeft een protocol opgesteld voor zelfstandig onderzoek op locaties zonder onderzoeksplicht. De gemeentelijk adviseur archeologie bepaalt of onderzoek door een amateurarcheoloog zinvol is en stemt dat of met de provinciaal archeoloog. De provinciaal archeoloog vraagt toestemming aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en regelt de inzet van de vrijwilliger(s). Bij bijzondere vondsten wordt de provinciaal archeoloog op de hoogte gesteld en vindt op de locatie overleg plaats. De vrijwilliger levert alle vondsten en het verslag van het onderzoek aan bij de provinciaal archeoloog. De provinciaal archeoloog verzorgt de rapportage, de vondstmelding in Archis en deponering in het depot. De gemeente faciliteert de vrijwilligers onder andere door te zorgen voor de benodigde apparatuur, gereedschap, vondstzakjes, registratieformulieren en dergelijke. De vrijwilliger krijgt van de gemeente een vergoeding voor de werkzaamheden (€ 15 per veldwerkdag) en gemaakte onkosten.

sanitaire voorzieningen. Rapportage en deponering brengen ook kosten met zich mee. Een vrijwilligersorganisatie heeft hier geen eigen budget voor. De gemeente kan een beroep doen op de initiatiefnemer om een bijdrage aan de kosten te leveren. Soms zijn initiatiefnemers zelf geïnteresseerd in de voorgeschiedenis van hun locatie en zijn zij bereid om het onderzoek door vrijwilligers te financieren. Voor dit soort afspraken zijn modelovereenkomsten beschikbaar, zie daarvoor bijlage 3.

Ondersteuning voor werkruimte en door subsidies

Werkruimte

Voor vondstverwerking en het uitwerken van oud onderzoek en collecties is een passende werkruimte nodig. Met een eigen werkruimte kunnen vrijwilligers meer betekenen op het vlak van onderzoek en publieksbereik. Er dient een plek te zijn voor het uitleggen van vondsten die gedurende enige tijd kunnen blijven liggen. De werkruimte is het liefst ook geschikt voor tekenen, fotograferen en restaureren.

Een eigen werkruimte krijgt extra meerwaarde wanneer die ook voor (school)groepen en andere bezoekers toegankelijk is en gebruikt kan worden voor educatie-activiteiten, lezingen en tentoonstellingen. Ideaal is een plek bij een gemeentelijk of provinciaal depot. In gemeenten waar die mogelijkheid er niet is – en dat zijn de meeste – kunnen archeologische werkgroepen en

verenigingen gehuisvest worden in publieksruimten. Denk aan culturele centra, wijk- en buurthuizen en educatieve centra.

Subsidie

Voor het verlenen van subsidies kan de gemeente aansluiten bij het algemene vrijwilligerswerkbeleid. De gemeente kan vrijwilligers steunen door bijvoorbeeld een vaste jaarlijkse subsidie voor huisvestingskosten, door huisvesting ter beschikking te stellen of ruimte te verhuren tegen een gereduceerde prijs. Een vaste jaarlijkse subsidie kan behalve voor huisvesting ook voor educatieve activiteiten gebruikt worden.

Voor speciale activiteiten en projecten zal in veel gevallen een eenmalige subsidie wenselijk zijn. Denk aan het ontwikkelen van een educatieprogramma, het inrichten van een tentoonstelling of het op locatie zichtbaar maken van archeologie. Het gaat meestal om naar verhouding kleine bedragen omdat het werk door vrijwilligers wordt gedaan. Zonder een financieel zetje in de rug komt dat soort activiteiten veel minder snel tot stand.

Tegenprestaties voor subsidie

Wanneer een gemeente een ruimte beschikbaar stelt of subsidieert kan zij daar ook eisen tegenover stellen. Bijvoorbeeld:

- het inventariseren van oude archeologische collecties en/of uitwerken van oud onderzoek en daarover publiceren in lokale bladen;

Investeren in kennis

De gemeente Gemert-Bakel maakt zich sterk voor het werk van archeologievrijwilligers, door te investeren in veldonderzoek in lokaal interessante gebieden die van onderzoek zijn vrijgesteld. De gemeente faciliteert de vrijwilligers bij hun werk, bijvoorbeeld door professionele ondersteuning bij het archeologische veldwerk of bij de uitwerking van het onderzoek. Hierbij wordt in

goed overleg een beroep gedaan op de projectontwikkelaar voor (mede)financiering. Daarnaast heeft de beleidsmedewerker archeologie en monumenten een beperkt eigen budget voor de vrijwilligers waarmee benodigde materialen aangeschaft kunnen worden, zoals gereedschap, vondstdozen/zakjes, inmeten, het vervaardigen van kaarten en de inhuur van een minigraver.

Voorbeelden van vrijwilligersvergoedingen

Een archeologische werkgroep doet op verzoek van de gemeente waarnemingen bij de aanleg van kabelsleuven. Er geldt gezien het totaal aantal te verstoren vierkante meters geen onderzoeksplicht. De gemeente vergoedt per dag per vrijwilliger € 25 aan de werkgroep. De werkgroep betaalt aan de vrijwilligers de door hen gemaakte kosten terug. Het

resterende deel van de vergoeding komt ten goede aan de werkgroep als geheel.

In een andere gemeente krijgt één vrijwilliger jaarlijks een vaste onkostenvergoeding. Deze vrijwilliger doet op verzoek van de gemeente regelmatig waarnemingen en helpt de gemeente met educatie en vele andere zaken.

- educatieve programma's voor basisscholen en voortgezet onderwijs ontwikkelen, met afspraken over aantallen te bereiken scholieren;
- tentoonstellingen opzetten van eigen collecties (vondsten uit oud onderzoek en vondsten die niet uit opgravingen komen) of speciale tentoonstellingen organiseren;
- lezingen en cursussen organiseren voor een breed publiek, met afspraken over het aantal lezingen per jaar.

Vrijwilligersvergoeding

Vrijwilligers worden in de regel niet betaald voor hun activiteiten. Ze doen het als hobby. De Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN) heeft dat ook als beleid; voor AWN-projecten ontvangen vrijwilligers geen vergoeding. Bij activiteiten in opdracht van de gemeente ligt dat anders en kan aan de organisatie en/of individuele vrijwilligers een vergoeding worden toegekend. Het gaat dan om werkzaamheden over een langere periode met een substantiële tijdsinvestering, bijvoorbeeld minimaal 4 uur op de dagen dat voor het project gewerkt wordt.

De gemeente kan kiezen voor een vergoeding rechtstreeks aan de betreffende personen en/of aan de organisatie. Bij een vergoeding rechtstreeks aan personen geldt als belastingvrij maximaal bedrag bij 23 jaar of ouder: € 4,50 per uur, € 150 per maand en € 1.500 per jaar. Onder de 23 jaar mag de uurvergoeding maximaal € 2,50 zijn, met dezelfde maximale vergoeding per maand en jaar. Deze regelingen zijn te vinden op de site van de belastingdienst. In bijlage 3 staat informatie over met vrijwilligers te sluiten overeenkomsten.

Vrijwilligersverzekering

Voor werkzaamheden ten behoeve van de gemeente geldt het algemene vrijwilligerswerkbeleid. Als de gemeente een vrijwilligersverzekering heeft, is die ook voor erfgoedvrijwilligers van toepassing. Uiteraard moet wel worden vastgelegd welke werkzaamheden onder die verzekering vallen. Denk aan werkzaamheden in een archeologiewerkplaats of in een depot, educatie-activiteiten en dergelijke. Van welke verzekering bij veldwerk gebruik wordt gemaakt, kan het beste per situatie ingeschat worden. Bij waarnemingen op verzoek van de gemeente

kan de gemeentelijke vrijwilligersverzekering uitkomst bieden. Als vrijwilligers meewerken aan onderzoek van archeologische bedrijven geldt de wettelijke verantwoordelijkheid voor medewerkers van bedrijven. AWN-leden zijn verzekerd bij activiteiten die AWN organiseert zoals veldverkenningen, waarnemingen op eigen initiatief en zelfstandig opgraven. Historische verenigingen, heemkundekringen en andere vrijwilligersorganisaties hebben ieder hun eigen regelingen en dit zal per situatie bekeken moeten worden. Voor websites met informatie over verzekeringen zie bijlage 4.

ARBO-keuring en VCA-certificaat

Bij de samenwerking met bedrijven en soms ook bij waarnemingen of eigen onderzoek kunnen vrijwilligers te maken krijgen met Arbo-eisen. Bij opgravingen op vervuilde grond moeten vrijwilligers vooraf medisch worden gekeurd en dat brengt extra kosten met zich mee. Steeds vaker wordt bij meewerken aan een opgraving een VCA-certificaat verplicht gesteld. Ook dat kost geld. Wanneer een gemeente het belangrijk vindt dat vrijwilligers toch kunnen meewerken, kan zij die kosten vergoeden. De gemeente Haarlem doet dat bijvoorbeeld voor enkele vrijwilligers die regelmatig aan opgravingen meewerken.

Waarborgen voor kwaliteit

Een gemeente die vrijwilligers inzet en ondersteunt heeft garanties nodig voor de kwaliteit van die inzet. Dat gebeurt deels op basis van ervaring van de betreffende ambtenaar en vrijwilligers. Langdurige samenwerking is echter niet altijd een garantie voor kwaliteit. De gemeente Aa en Hunze heeft dit opgelost door

de provinciaal archeoloog hier een grote rol in te geven. Elders kunnen gemeentelijke en regioarcheologen die rol wellicht vervullen. Die zijn niet altijd beschikbaar en zijn ook niet altijd bekend met de in de regio actieve vrijwilligers. In de meeste afspraken en protocollen voor inzet van vrijwilligers wordt – in elk geval voor veldwerk – lidmaatschap van een archeologische vereniging als voorwaarde gesteld. De gemeenten Asten en Someren vergoeden voor enkele vrijwilligers van de heemkundekring het lidmaatschap van de AWN om zo de deskundigheid te waarborgen.

Samenwerkingsovereenkomst

Alle in dit hoofdstuk beschreven vormen van overleg en ondersteuning kunnen in overeenkomsten worden vastgelegd. Samenwerking die te zeer afhankelijk is van een enkele ambtenaar of individuele vrijwilligers is kwetsbaar. Een samenwerkingsovereenkomst tussen gemeente en vrijwilligersorganisatie is zeker wenselijk wanneer de gemeente werkruimte en/of ondersteuning beschikbaar stelt en de vrijwilligersorganisatie in ruil daarvoor diensten voor de gemeente verricht. Een overeenkomst met individuele vrijwilligers is ook aan te bevelen, zowel bij structurele als bij incidentele activiteiten. Voor structurele activiteiten heeft de AWN een model vrijwilligers-overeenkomst beschikbaar en voor incidentele activiteiten een model vrijwilligersverklaring. Beide modellen zijn opgesteld voor het samenwerken met bedrijven en kunnen met kleine aanpassingen gebruikt worden voor het samenwerken met gemeenten. De informatie daarover is in bijlage 3 te vinden.

Kwaliteiten van vrijwilligers aantonen

De AWN wil de deskundigheid van haar leden voor archeologisch onderzoek waarborgen. Ze organiseert cursussen voor veldwerk en materialenkennis. Wie de basiscursus archeologie heeft gevolgd krijgt een certificaat. Leden met veel ervaring in veldwerk krijgen een 'veldwerkpas'. De AWN

onderzoekt nog hoe aanvullende kennis en vaardigheden van vrijwilligers beoordeeld en aantoonbaar gemaakt kunnen worden. Zo kan aan gemeenten en archeologische bedrijven worden aangetoond welke kwaliteiten vrijwilligers in huis hebben.

Bijlagen

- 1 Vrijwilligersorganisaties
- 2 Archeologisch onderzoek door vrijwilligers: wat mag wel en wat mag niet
- 3 Modelovereenkomsten
- 4 Nuttige adressen / websites

Bijlage 1 Vrijwilligersorganisaties en steunpunten

Vrijwilligers zijn er in alle soorten en maten. Denk aan vrijetijds-archeologen, detectorzoekers, belangenbehartigers en ‘vertellers’. Amateurarcheologen doen zelf actief archeologisch onderzoek en hebben daar specifieke deskundigheden in. Een amateurarcheoloog is vrijwilliger; maar niet iedere vrijwilliger is amateurarcheoloog. Ook sluit niet elke vrijwilliger zich aan bij een vereniging of organisatie. Onder amateurarcheologen en detectorzoekers zijn veel solisten. Ook zij kunnen veel lokale kennis hebben en het loont de moeite om als gemeente ook met hen contact te leggen, rechtstreeks of via een lokale archeologiegroep.

Een aanzienlijk aantal vrijwilligers is actief bij (archeologische) musea en depots. Omdat zij heel gericht voor die organisaties werken, blijven zij hier buiten beschouwing. Hetzelfde geldt voor landelijke en provinciale natuurorganisaties. Deze organisaties hebben veel terreinen van archeologisch belang in hun beheer en veel vrijwilligers werken mee aan onderhoud en beheer. Hieronder zijn de belangrijkste organisaties van vrijwilligers in de archeologie op een rij gezet.

Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie (AWN)

De AWN is de grootste vrijwilligersvereniging van archeologie-beoefenaars in Nederland. De AWN heeft ca. 2000 leden en is opgedeeld in 24 afdelingen. Veel AWN-leden hebben ervaring met opgravingen en het herkennen van archeologische sporen. Zij hebben ook veel kennis van archeologische materialen. De AWN biedt voor haar leden een basiscursus archeologie en diverse aanvullende cursussen en studiedagen. Het netwerk van de AWN ondersteunt gemeenten bij het uitvoeren van archeologietaken. In sommige regio's heeft iedere gemeente of kern een eigen correspondent. Deze onderhoudt het contact met de ambtenaar die met archeologie belast is. De AWN is zich de afgelopen jaren steeds meer gaan richten op educatie en heeft daar eigen materiaal voor ontwikkeld. Dit materiaal en verdere informatie over educatie is te vinden op www.archeologieopschool.nl. De AWN kan ook ondersteunen bij het ‘zichtbaar maken’ van archeologie. AWN geeft samen met Stichting Matrijs vijf keer per jaar het tijdschrift *‘Archeologie in Nederland’* uit, een vaktijdschrift voor zowel vrijwilligers als beroepsarcheologen. Voor meer informatie zie: www.awn-archeologie.nl.

Provinciale archeologische verenigingen

Friesland, Drenthe en Limburg kennen provinciale archeologische verenigingen. Deze verenigingen zijn in hun activiteiten vergelijkbaar met de AWN. Het gaat om:

- de Drents Prehistorische Vereniging (DPV), www.dpv.nu;
- het Argeologysk Wurkferban Fryske Akademy, www.fryskeakademy.nl/fy/undersyk/wurkferbannen-en-wurkgroepen/;

- de Archeologische Vereniging Limburg (AVL), www.lgog.nl/lgogAVL.htm.

Deze provinciale vrijwilligersorganisaties werken vaak samen met de AWN. Enkele provincies kennen een Archeologisch Genootschap. Die zijn vooral gericht op studie en kennisoverdracht en hebben lokaal geen actieve leden.

Historische verenigingen/heemkunde kringen

Bijna iedere oude woonkern, dorp of stad heeft een historische vereniging of heemkundekring. Deze verenigingen hebben vaak een groot ledenbestand en beschikken over veel lokale kennis. Ze zoeken regelmatig de publiciteit en schrijven voor lokale weekbladen. Door gebruik te maken van dit kennisnetwerk groeit het lokale draagvlak voor cultureel erfgoed en archeologie. Binnen historische verenigingen/heemkundekringen is voor archeologie vaak een afzonderlijke werkgroep. Een aantal van die werkgroepen is aangesloten bij de AWN of werkt daarmee samen. Bij belangenbehartiging trekken zij zo mogelijk gezamenlijk op. Er is geen overkoepelde landelijke organisatie van dit soort verenigingen. Alleen Brabant heeft een provinciale koepel, Brabants Heem.

Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water

De LWAOW is onderdeel van de AWN en verenigt sportduikers met belangstelling voor archeologie. Leden doen veel archeologische waarnemingen onder water. De LWAOW heeft een eigen opleiding voor nieuwe leden waarmee ze het internationaal erkende NAS-brevet (Britse Nautical Archaeology Society) kunnen halen. De LWAOW werkt nauw samen met de maritieme deskundigen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Zie de website: www.awn-archeologie.nl/31.

Sportduikers

Sportduikers zijn een belangrijke bron voor informatie over archeologische resten onder water. De diverse Nederlandse groepen van sportduikers zijn verenigd in de Nederlandse Onderwatersport Bond (NOB). De leden zijn verzekerd en getraind, maar hebben geen specifieke archeologische kennis. Wel zijn er NOB-docenten die de sportduikers kunnen informeren door middel van een cursus onderwaterarcheologie. Zie voor meer informatie de website: www.onderwatersport.org.

Detectoramateurs

Er zijn verschillende (detector)zoekers:

- hobbyisten, dit zijn detectoramateurs die al dan niet in groepsverband er een dagje op uittrekken;
- verzamelaars: detectoramateurs met een voorkeur voor historische (metalen) voorwerpen. Deze groep heeft vaak

veel kennis over specifieke objecten en de datering en conservering hiervan;

- archeologisch geïnteresseerden richten zich op de studie naar en de betekenis van een voorwerp. Zij werken graag samen met de AWN en professionele archeologen;

Een deel van deze amateurs is landelijk verenigd in De Detector Amateur (DDA). Deze organisatie streeft ernaar om het zoeken in goede banen te leiden en contacten te leggen met professionele archeologen. Zie voor meer informatie: www.detectoramateur.nl.

Re-enactment groepen

Re-enactment is het zo waarheidsgetrouw mogelijk naspelen van historische gebeurtenissen zoals belegeringen en veldslagen.

Er zijn ook groepen die zich bezighouden met een bepaalde historische periode of cultuur. Denk aan de ijzertijd, de Romeinse tijd of de Vikingen. Zij organiseren evenementen waarbij men zich in een andere periode in de geschiedenis waant. Re-enacters houden de geschiedenis levend. Zie voor meer informatie: www.re-enactment.verzamelgids.nl.

Experimentele archeologie

Experimentele archeologie is onderzoek naar oude technieken en leefwijzen door het zelf uit te proberen. Dit levert kennis op over het verleden. Ook kan experimentele archeologie een bijdrage leveren aan educatie en publieksbereik. Een voorbeeld is de Vereniging voor archeologische experimenten en educatie (Vae). Zie voor meer informatie: www.vae.net. Daarnaast is er de Werkgroep Experimentele Archeologie (WEA) als onderdeel van de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis. Zie ook de website: www.wea.njbg.nl.

Provinciale Steunpunten/Erfgoedinstellingen

Per provincie zijn erfgoedsteunpunten ingericht. Iedere provincie heeft hier een eigen vorm voor. Er zijn steunpunten die zich voornamelijk richten op de ondersteuning van gemeenten en steunpunten die ook andere erfgoedorganisaties en vrijwilligers bedienen. Soms zijn er in een provincie twee afzonderlijke steunpunten met elk eigen taken. Zie voor een overzicht <http://handreikingerfgoedenruimte.nl/provinciaal-en-regionaal>. Daarnaast en deels overlappend zijn er Provinciale Erfgoedhuizen. Zij ondersteunen verschillende klantengroepen, zowel gemeenten als beheerders en gebruikers van erfgoed. Ook richten zij zich op vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties door cursussen, contactdagen en andere bijeenkomsten te organiseren (www.openerfgoed.nl). De meeste provinciale erfgoedhuizen hebben een afdeling erfgoededucatie die scholen begeleidt en ze met erfgoedinstellingen in contact brengt. Provinciale erfgoedinstellingen geven tal van publicaties uit, waaronder handleidingen voor professionals en vrijwilligers. Daarnaast zijn ze digitaal actief.

Ze ontwikkelen en beheren provinciale websites en databanken, waarin erfgoedbeheerders met hun objecten of collecties voor het voetlicht treden.

Bijlage 2 Archeologisch veldonderzoek door vrijwilligers: wat mag wel en wat mag niet

Met de invoering van de Erfgoedwet in juli 2016 zijn de mogelijkheden voor eigen onderzoek voor vrijwilligers verruimd. Deze bijlage zet de verschillende activiteiten van vrijwilligers op een rij en licht toe wat wel en wat niet is toegestaan.

Onderzoek zonder bodemverstoring is toegestaan

Onderzoek waarbij de bodem niet wordt verstoord is zonder beperkingen toegestaan. Er is alleen toestemming van de grondeigenaar nodig. Hieronder vallen:

Veldverkenningen

Het systematisch afzoeken van gebieden naar aan de oppervlakte liggende archeologische vondsten. Vondsten mogen niet worden uitgegraven.

Waarnemen

Bij waarnemen kijken vrijwilligers mee bij graafwerkzaamheden waarvoor geen archeologisch onderzoek verplicht is, maar waar mogelijk nog wel archeologische resten kunnen worden aange troffen. Vrijwilligers doen alleen waarnemingen en graven niet zelf. Zichtbare sporen worden gedocumenteerd en oppervlaktevondsten geborgen.

Geofysisch onderzoek

Vrijwilligers mogen geofysisch bodemonderzoek uitvoeren door middel van meetmethoden zoals grondradar, sonar (voor waterbodems) en weerstandsmetingen. Deze onderzoeken kunnen informatie opleveren over getraceerde en dus nog aanwezige archeologische sporen. Zij kunnen geen uitspraak doen over de afwezigheid van archeologie.

Onderzoek met beperkte bodemverstoring mag onder voorwaarden

Metaaldetectie

Voor bodemverstoring met een archeologisch doel is een certificaat verplicht. In het Besluit Erfgoedwet Archeologie is een uitzondering opgenomen voor metaaldetectie. Uitgraven van vondsten is toegestaan met als voorwaarden:

- bodemverstoring niet dieper dan 30 cm;
- een meldingsplicht voor vondsten;
- niet op een (voorbeschermd) rijksmonument, een provinciaal of gemeentelijk monument en terreinen waarop een opgraving gaande is;
- niet onder water;
- niet op terreinen waar een metaaldetectorverbod van toepassing is.

Er is altijd toestemming nodig van de grondeigenaar (en eventuele pachter) voor betreding van een terrein. Voor kwetsbare (natuur) gebieden kan een vergunningenstelsel gelden.

Gemeenten kunnen een detectorverbod instellen. Dit kunnen ze bijvoorbeeld doen voor gebieden met een hoge archeologische verwachting.

Magneetvissen

Een nieuwe ontwikkeling is het via sterke magneten afzoeken van waterbodems naar metaalvondsten. Dit is een variant op metaaldetectie. Voor magneetvissen is in het Besluit Erfgoedwet Archeologie geen uitzondering opgenomen. De Erfgoedwet bepaalt dat het verstoren, verplaatsen en meenemen van erfgoed onder water geldt als opgraven en niet mag zonder certificaat. Magneetvissen is dus niet toegestaan.

Booronderzoek

Onderzoek op en het opsporen van archeologische vindplaatsen via boringen valt onder 'opgraven' en is voorbehouden aan daartoe gecertificeerde archeologen. Vrijwilligersorganisaties mogen booronderzoek uitvoeren onder dezelfde voorwaarden die gelden voor opgraven, zie hieronder.

Als er echter geen verleende omgevingsvergunning is, is booronderzoek alleen mogelijk als uit een ander besluit van de gemeente blijkt dat professioneel archeologisch onderzoek op bepaalde terreinen niet noodzakelijk is.

Een vrijwilligersorganisatie kan een gemeente verzoeken een generiek besluit te nemen om booronderzoek door vrijwilligers op bepaalde terreinen toe te staan. Dat kunnen terreinen zijn die in het bestemmingsplan vrijgesteld zijn van de archeologische onderzoekspllicht, zoals gebieden met een lage verwachting. Het enkele feit dat er op een terrein in een bestemmingsplan geen dubbelbestemming archeologie rust geldt dus niet als besluit. Booronderzoek naar opbouw en samenstelling van de bodem (geofysisch onderzoek) zonder archeologische vraagstelling is overal toegestaan.

Opgraven

Zelfstandig opgraven door vrijwilligers is toegestaan wanneer de gemeente heeft bepaald dat op een terrein geen professioneel archeologisch onderzoek nodig is. Dat kan het geval zijn: Opgraven door vrijwilligers is toegestaan:

1. bij een verleende omgevingsvergunning waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn verbonden, omdat volgens de regels van het bestemmingsplan geen archeologisch onderzoek is vereist;
2. bij een verleende omgevingsvergunning, waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn

verbonden, omdat het gebied na vooronderzoek is vrijgegeven (een negatief selectiebesluit).

Toevalsvondst voortvloeiend uit situatie 1 of 2: in niet alle gebieden waar door de gemeente is besloten dat er geen professioneel archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden zal onderzoek door een vrijwilligersgroep worden gedaan. Wanneer dan toch een toevalsvondst wordt gedaan moet dat gemeld worden in Archis en bij het bevoegd gezag, meestal de gemeente. Het bevoegd gezag zal dan bepalen wat er met die toevalsvondst gedaan zal worden. Dat kan een opgraving door vrijwilligers zijn.

Aanvullende voorwaarden zijn:

- uitvoering door een vereniging die het behouden en beoefenen van archeologie als statutair doel heeft;
- de start van de opgraving moet bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed worden gemeld;
- vondsten worden overgedragen aan de archeologische depot van de provincie of gemeente;
- de bevindingen worden gerapporteerd aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed;
- er is toestemming van de eigenaar en vergunninghouder nodig.

Vondsten en onderzoeken melden

In de Erfgoedwet is vastgelegd, dat iedereen die een archeologische ontdekking doet of een archeologisch onderzoek gaat

uitvoeren, verplicht is dit te melden. Dat geldt ook voor vrijwilligers en kan via het landelijke registratiesysteem Archis, dat te bereiken is via de website www.archeologiein.nl/bronnen-en-kaarten/archis

Voor invoering in Archis is E-herkenning nodig. Er wordt nog onderzocht hoe het ook voor vrijwilligers mogelijk gemaakt kan worden om direct in Archis vondsmeldingen en onderzoeksmeldingen te kunnen doen. Voor vrijwilligers van verenigingen die geen E-herkenning kunnen krijgen zal de mogelijkheid blijven bestaan om via een eenvoudig formulier een vondst- of onderzoeksmelding te kunnen doen. Het vondstmeldingsformulier is al te downloaden <http://archeologiein.nl/omgaan-met-archeologie/vondsten-melden>.

Voor vragen hierover kan contact worden gezocht met de InfoDesk van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: (033) 421 7 456 of info@cultureelerfgoed.nl

Archeologie onder water

Duiken naar erfgoed onder water mag, het verstoren, verplaatsen en meenemen van erfgoed onder water mag niet. Dat geldt als opgraven en mag niet zonder certificaat. Handhaving van dit verbod blijft moeilijk. De gemeente kan eventueel een duikverbod instellen voor gebieden met een archeologische waarde of verwachting.

Bijlage 3 Voorbeelden en modelovereenkomsten

Enkele gemeenten hebben samenwerkingsovereenkomsten en/of schriftelijke afspraken met vrijwilligersorganisaties over de bijdragen van vrijwilligers en de ondersteuning die de gemeente daarbij wil bieden. Deze voorbeelden zijn gebruikt voor het opstellen van enkele modelovereenkomsten.

Er zijn modelteksten opgesteld voor:

- samenwerkingsovereenkomst gemeente – vrijwilligersorganisatie archeologie;
- meewerken met bedrijven;
- archeologisch waarnemen door vrijwilligers;
- gravend onderzoek door vrijwilligers.

Voor deze modellen is gebruik gemaakt van voorbeelden van de gemeenten:

- AA en Hunze;
- Haarlem;
- Veghel;
- gecombineerde afspraken van de gemeenten Asten en Someren;
- de modelovereenkomsten AWN en archeologische bedrijven;
- handreikingen van de AWN.

Deze voorbeelden zijn aangeleverd en opgesteld door gemeenten/vrijwilligers. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft deze niet inhoudelijk getoetst. Gemeenten en vrijwilligersorganisaties kunnen de modellen naar eigen wensen en situatie aanpassen.

Model samenwerkingsovereenkomst gemeente - vrijwilligersorganisatie archeologie

Partijen

1. Gemeente ....., hierbij vertegenwoordigd door

[naam] in de functie van [functie],

.....

en

2. [Vrijwilligersorganisatie archeologie .....] hierbij vertegenwoordigd door

[naam] in de functie van [functie],

.....

hierna te noemen 'de vrijwilligersorganisatie'

Partijen constateren dat:

De vrijwilligersorganisatie waardevolle bijdragen kan leveren aan het gemeentelijke archeologie beleid.

De vrijwilligersorganisatie een deel van die bijdragen alleen kan leveren met steun van de gemeente.

De gemeente het als haar taak ziet die bijdragen van de vrijwilligersorganisatie te bevorderen en onder de in deze overeenkomst vermelde voorwaarden te ondersteunen.

en komen als volgt overeen:

1 De bijdragen van de vrijwilligersorganisatie:

- 1.1 De gemeente bevordert als opdrachtgever of in haar rol als bevoegd gezag dat de vrijwilligersorganisatie wordt betrokken bij archeologisch onderzoek in het kader van de AMZ-cyclus in de vorm van:
  - a) informatie aanleveren ten behoeve van bureauonderzoeken;
  - b) meewerken aan veldonderzoek door archeologische bedrijven.
- 1.2 Op verzoek van de gemeente en op eigen initiatief kan de vrijwilligersorganisatie als activiteiten uitvoeren:
  - c) veldverkenningen (in een gebied systematisch oppervlaktevondsten verzamelen)
  - d) een archeologische waarneming of inspectie (meekijken bij niet-archeologische graafwerkzaamheden, vindplaatsen vastleggen en vondsten bergen)
  - e) een zelfstandig uit te voeren opgraving. Dit is mogelijk bij
    1. een omgevingsvergunning waaraan geen voorwaarden ten aanzien van professioneel archeologisch onderzoek zijn verbonden, omdat volgens de regels van het bestemmingsplan geen archeologisch onderzoek is vereist;
    2. een verleende omgevingsvergunning waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn verbonden omdat gebied na vooronderzoek is vrijgegeven (een negatief selectiebesluit);
    3. Een toevalsvondst naar aanleiding van situatie 1 of 2.
  - f) monitoren fysiek beschermde terreinen of objecten.
- 1.3 Op verzoek van de gemeente of archeologische bedrijven of op eigen initiatief (meewerken aan)
  - g) presentatie van archeologisch onderzoek en kennis uitdragen aan het publiek.
- 1.4 Voor het bevorderen van a en b maken gemeente en ..... [vrijwilligersorganisatie] afspraken over ieders rol en verantwoordelijkheden [zie; link naar modeltekst Meewerken met bedrijven].
- 1.5 De gemeente bevordert dat bij particuliere initiatiefnemers de vrijwilligersorganisatie activiteit d en e kan uitvoeren, indien dat voor de lokale geschiedschrijving van belang kan zijn.

- 1.6 Indien op verzoek van of met steun van de gemeente activiteiten d en e worden uitgevoerd maken gemeente en ..... [vrijwilligersorganisatie] afspraken over ieders rol en verantwoordelijkheden [zie: link naar modeltekst Archeologisch waarnemen door vrijwilligers en Gravend onderzoek door vrijwilligers].

2 Vergoedingen:

- 2.1 Indien de activiteiten a, c, d, e en f op **verzoek van de gemeente** worden uitgevoerd ontvangt de vrijwilligersorganisatie daarvoor een onkostenvergoeding van de gemeente. Deze onkostenvergoeding omvat:
- een vergoeding ter hoogte van € ..... per vrijwilliger per dag (minimaal 4 uur) voor de door hen verrichte werkzaamheden die betrekking hebben op het op verzoek van de gemeente;
  - een vergoeding aan de vrijwilligersorganisatie voor de aanschaf van materiaal, noodzakelijk om de werkzaamheden naar behoren uit te kunnen voeren, op schriftelijke aanvraag voor daadwerkelijk te maken kosten. De vergoeding wordt vastgesteld in de nadere te maken afspraken per project.
- 2.2 Indien de vrijwilligersorganisatie activiteiten uitvoert op verzoek van de gemeente vergoedt de gemeente de daarvoor te maken kosten op basis van een vooraf overeengekomen begroting.
- 2.2 Vergoeding vindt alleen plaats na overlegging van een betalingsbewijs en/of urenverantwoording. De gemeente zal de vergoeding per kwartaal overmaken op de bankrekening van de vrijwilligersorganisatie.
- 2.3 De ..... [vrijwilligersorganisatie] ontvangt jaarlijks een vergoeding voor [scholing / lidmaatschap van een archeologische vereniging]. Dit om de deskundigheid van de vrijwilligers te waarborgen.
- 2.4 De gemeente vergoedt onkosten die noodzakelijk voor de deponering van archeologische vondsten in het provinciaal depot. De kosten worden vooraf in beeld gebracht en gemotiveerd en door de vrijwilligersorganisatie ter goedkeuring voorgelegd aan de gemeente.

3. Aard van de overeenkomst

- 3.1 De relatie tussen de gemeente en de vrijwilligersorganisatie is geen arbeidsverhouding in de zin van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen.
- 3.2 De leden van de vrijwilligersorganisatie die op verzoek van de gemeente de in deze overeenkomst vermelde activiteiten uitvoeren doen dat als vrijwilliger. Er is geen sprake van een arbeidsovereenkomst in de zin van het Burgerlijk Wetboek of een dienstbetrekking in de zin van de Ziektewet. De betreffende vrijwilligers bevestigen dit door het tekenen van de Vrijwilligersverklaring (zie bijlage).
- 3.3 De vrijwilligersorganisatie heeft ten behoeve van haar leden een ongevallenverzekering afgesloten. Deze garandeert een uitkering in geval van ernstig lichamelijk letsel of dood ten gevolge van een ongeval dat een lid van de vrijwilligersorganisatie tijdens de werkzaamheden is overkomen.

of

De vrijwilligers zijn voor activiteiten op verzoek van of met instemming van de gemeente voor ongevallen verzekerd volgens de gemeentelijk vrijwilligersverzekering.

3.4 De vrijwilligersorganisatie heeft ten behoeve van haar leden een aansprakelijkheidsverzekering afgesloten. Deze dekt de schade die vrijwilligers van de vrijwilligersorganisatie tijdens de uitoefening van de overeengekomen werkzaamheden veroorzaken.

of

De vrijwilligers zijn voor activiteiten op verzoek van of met instemming van de gemeente voor aansprakelijkheid verzekerd volgens de gemeentelijk vrijwilligersverzekering.

4. Duur en einde van de overeenkomst

4.1 De overeenkomst wordt voor ... jaar aangegaan. Na ... jaar zal de overeenkomst geëvalueerd worden. Van beide zijden zal worden bekeken of vervolgens een nieuwe overeenkomst wordt aangegaan, al dan niet in gewijzigde vorm.

4.2 De partijen kunnen de overeenkomst in onderling overleg beëindigen.

4.3 Zowel de vrijwilligersorganisatie als de gemeente kunnen de overeenkomst door schriftelijke opzegging beëindigen, met een opzegtermijn van 8 weken.

De overeenkomst is in tweevoud opgemaakt te

[plaats] ..... op [datum]. .....

Gemeente ..... Vrijwilligersorganisatie .....

.....

[naam en functie]

[naam en functie]

Archeologisch waarnemen door vrijwilligers

Er van uitgaande dat

archeologische waarnemingen bij sloop- en/of grondwerkzaamheden waarvoor geen archeologische onderzoeksplicht geldt, nuttig kunnen zijn als toets op het gemeentelijk archeologiebeleid en selectiebesluiten, en als extra kennisbron

wil gemeente .....het doen van archeologische waarnemingen door vrijwilligersorganisatie .....stimuleren en ondersteunen.

Daarvoor zijn onderstaande afspraken over verantwoordelijkheden en werkwijzen overeengekomen.

1 Rol van de gemeente

Het doen van waarnemingen kan op verzoek van de gemeente, vrijwilligers kunnen het ook op eigen initiatief doen.

- Bij een negatief selectiebesluit overweegt de gemeente in de omgevingsvergunning een voorwaarde op te nemen voor archeologische waarneming tijdens graafwerkzaamheden (als toets op het selectiebesluit).
- Wanneer geen onderzoeksplicht geldt, overweegt de gemeente de vergunninghouder te verzoeken vrijwillig medewerking te verlenen voor waarnemingen (vanwege mogelijk aanvullende kennis)
- De gemeente raadpleegt ..... [archeoloog] bij deze overwegingen.
- Indien waarneming op verzoek van gemeente zal plaatsvinden, bewaakt de gemeente dat afspraken tot stand komen tussen de vergunninghouder en ..... [vrijwilligersorganisatie] (zie hieronder voor de te maken afspraken).
- Bij waarnemingen op verzoek van de gemeente maakt de gemeente afspraken met de ..... [vrijwilligersorganisatie] over [wel / geen] vergoedingen en [wel / geen] gemeentelijke vrijwilligersverzekering.

2 Afspraken initiatiefnemer - vrijwilligersorganisatie

- De werkzaamheden en de wijze van uitvoering worden in onderling overleg tussen initiatiefnemer / uitvoerder en .....[vrijwilligersorganisatie] vastgesteld. De afspraken worden schriftelijk vastgelegd. Indien de waarneming op verzoek van de gemeente plaatsvindt worden deze afspraken aan de gemeente gemeld.
- De afspraken omvatten:
  - de wijze van uitvoering zoals bijvoorbeeld:
    - o sloop tot op het maaiveld en waarnemingen bij sloop van de dieper gelegen delen
    - o het ontgraven van de bouwput volgens de zgn. schraapmethode (laag voor laag, de dikte van de af te schrapen lagen wordt in overleg bepaald);
- ieders rol en wederzijdse verplichtingen (zie de beschrijvingen hierna)
- een contactpersoon namens de uitvoerder en een contactpersoon namens de vrijwilligersorganisatie.

3 Bij het aantreffen van archeologische sporen

- Indien bij de (graaf)werkzaamheden archeologische indicatoren worden aangetroffen dient de uitvoerder de archeologische waarnemer gelegenheid te geven binnen de grenzen van redelijkheid informatie te verzamelen en archeologische resten te documenteren middels foto's en nametingen.
- Indien er naar het oordeel van de archeologische waarnemer (mogelijk) sprake is van een vondst van regionaal / nationaal belang en /of (menselijke) skeletten dient [gemeenteambtenaar ..... / archeoloog .....] in kennis te worden gesteld en dienen de graafwerkzaamheden per ommekeer te worden opgeschort.
- De aangetroffen archeologische sporen zijn toevalsvondsten, de gemeente besluit hoe er met deze sporen wordt omgegaan.

Indien de vondsten verloren dreigen te gaan, omdat er binnen de beschikbare tijd en financiële middelen geen professionele opgraving mogelijk is, mag ..... (vrijwilligersorganisatie)

in overleg met gemeente en vergunninghouder, een noodopgraving uitvoeren en daar direct mee starten.

4 Rol en verplichtingen vergunninghouder en uitvoerder

- De initiatiefnemer / uitvoerder meldt de grondwerkzaamheden tenminste 3 werkdagen voor aanvang aan bij ..... [betreffende ambtenaar van de gemeente] [en/of] bij ..... [contactpersoon vrijwilligersorganisatie], hierbij worden tenminste tijdstip, datum en locatie doorgegeven.
- De uitvoerder geeft bij de sloop- /graafwerkzaamheden de mogelijkheid tot de aanwezigheid van een of meer archeologische waarnemers.
- De uitvoerder is verantwoordelijk voor veiligheid van de archeologische waarnemers ter plaatse van de (graaf)werkzaamheden en dient hen in te lichten over de eventuele veiligheidsrisico's.
- De vergunninghouder en uitvoerder zijn zich bewust dat door de waarnemingen niet altijd de meeste efficiënte werkwijze gevold kan worden. De uitvoerder is bereid in de planning van werkzaamheden rekening te houden met de waarnemingen, het nader onderzoeken en het documenteren daarvan.

5 Rol en verplichtingen archeologische waarnemer

De archeologische waarnemer

- is lid van [.....] en heeft kennis van de lokale bodemkundige situatie en van relevante archeologie en geschiedenis;
- is op de hoogte van de veiligheidseisen en volgt de aanwijzingen van de uitvoerder m.b.t. veiligheid op;
- draagt zelf zorg voor zijn persoonlijke beschermingsmiddelen;
- dient zich te allen tijde te kunnen legitimeren;
- maakt tijdens het archeologisch toezicht notities, verzamelt eventuele oppervlaktevondsten en maakt foto's en tekeningen van alle eventueel aangetroffen archeologische resten;
- zal geen archeologische graafwerkzaamheden uitvoeren die als doel hebben het opsporen en onderzoeken van archeologische resten;
- werkt de veldnotities uit. reinigt, beschrijft en verwerkt eventuele bodemvondsten conform de archeologische richtlijnen van .....
- meldt de resultaten via een schriftelijk / digitaal verslag aan .....
- verzorgt de overdracht van de documentatie en van de eventuele vondsten aan het archeologisch depot van .....
- brengt voor zijn of haar werkzaamheden [geen / de vooraf overeengekomen] kosten in rekening.

6 Bij problemen tijdens de uitvoering

- De archeologische waarnemer stelt alles in het werk om mogelijke vertraging van de grondwerkzaamheden te beperken.
- Mocht de uitvoerder, naar zijn oordeel teveel hinder ondervinden van de waarnemer dan moet dit bij de gemeente gemeld worden [bij .....];
- De uitvoerder kan geen vergoeding voor stilstand of eventuele schade claimen bij de gemeente.
- In geval de archeologische waarnemer van mening is dat de afspraken over het doen van waarnemingen onvoldoende worden nagekomen, neemt deze contact op met .....

Overeengekomen

[plaats] ..... op [datum]. .....

Gemeente ..... Vrijwilligersorganisatie ..... Vergunninghouder
(voor 2 t/m 6

.....

[naam en functie] [naam en functie] [naam en functie]

Modeltekst Afspraken gemeente - vrijwilligersorganisatie

Gravend onderzoek door vrijwilligers

Er van uitgaande dat:

Gravend archeologisch onderzoek door vrijwilligers is toegestaan:

1. bij een verleende omgevingsvergunning waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn verbonden, omdat volgens de regels van het bestemmingsplan geen archeologisch onderzoek is vereist;
2. bij een verleende omgevingsvergunning, waaraan geen voorwaarden ten aanzien van archeologisch onderzoek zijn verbonden, omdat het gebied na vooronderzoek is vrijgegeven (een negatief selectiebesluit).
3. bij een toevalsvondst voortvloeiend uit situatie 1 of 2

Ten aanzien van situatie 3: in niet alle gebieden waar door de gemeente is besloten dat er geen professioneel archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden zal onderzoek door een vrijwilligersgroep worden gedaan. Wanneer dan toch een toevalsvondst wordt gedaan moet dat gemeld worden in Archis en bij het bevoegd gezag, meestal de gemeente. Het bevoegd gezag zal dan bepalen wat er met die toevalsvondst gedaan zal worden. Dat kan een opgraving door vrijwilligers zijn.

Dergelijke onderzoeken voor de gemeente van waarde zijn omdat:

- zij een toets zijn op het archeologiebeleid en selectiebesluiten;
- gebieden zonder onderzoeksplicht of een negatief selectiebesluit nog wel waardevolle informatie kunnen leveren, met name voor de lokale geschiedenis;
- bij toevalsvondsten het niet altijd mogelijk is een professionele opgraving op korte termijn te realiseren en financieel te regelen.

**wil gemeente .....zelfstandig gravend onderzoek door vrijwilligersorganisatie
..... stimuleren en ondersteunen.**

Daarvoor zijn onderstaande afspraken over werkwijzen en verantwoordelijkheden overeengekomen.

Rol van de gemeente

Bij een toevalsvondst

- Indien bij een toevalsvondst een professionele opgraving niet mogelijk is binnen de beschikbare tijd of indien de gemeente besluit geen professionele opgraving te vragen, overlegt de gemeente met .....[vrijwilligersorganisatie] over een opgraving door leden van die organisatie.

Bij locaties zonder onderzoeksplicht

- Bij een negatief selectiebesluit en wanneer geen onderzoeksplicht geldt overweegt de gemeente de vergunninghouder te verzoeken vrijwillig medewerking te verlenen aan een opgraving door leden van ..... [vrijwilligersorganisatie]
- De gemeente raadpleegt ..... [archeoloog] bij deze overweging.
- De gemeente overlegt met de vergunninghouder over het instemmen met een opgraving door ..... [vrijwilligersorganisatie] of bemiddelt daarbij.
- Indien een opgraving gepland wordt verzoekt de gemeente ..... [vrijwilligersorganisatie] daarvoor een Plan van Aanpak en begroting op te stellen.
- Het plan van aanpak wordt mede beoordeeld en goedgekeurd door ..... [archeoloog]
- Op basis van het Plan van Aanpak en de begroting bepaalt de gemeente [wel / geen] financiële vergoeding te geven aan ..... [vrijwilligersorganisatie]
- De financiële vergoeding kan gegeven worden voor:

[nader af te spreken]

- materiaalkosten: gereedschap, vondstzakjes, registratieformulieren en dergelijke
- huur graafmachine en eventuele andere apparatuur of faciliteiten
- rapportage
- conserveren en deponeren vondstmateriaal
- (onkosten)vergoeding voor vrijwilligers

- De vrijwilligers zijn tijdens de opgraving [wel / niet] verzekerd volgens de gemeentelijke vrijwilligersverzekering.
- De ..... [archeoloog] houdt toezicht op de opgraving en rapportage en is op verzoek van de vrijwilligers beschikbaar voor advies tijdens de werkzaamheden.

Rol en verantwoordelijkheden vrijwilligersorganisatie

De vrijwilligersorganisatie:

- Stelt een Plan van Aanpak en begroting op voor de uitvoering van de opgraving.
- Het plan van aanpak omvat
  - o de aanleiding tot het onderzoek en motivering waarom de opgraving door vrijwilligers wordt uitgevoerd
  - o de vraagstelling voor het onderzoek
  - o de te gebruiken opgravingsmethoden en technieken
  - o een werkplanning
  - o de veiligheidsrisico's en maatregelen
  - o de wijze waarop de resultaten verwerkt en gerapporteerd zullen worden.
- Maakt afspraken met de vergunninghouder over wanneer de opgraving wordt uitgevoerd, hoeveel tijd daarvoor beschikbaar is en de praktische gang van zaken.
- ..... [vrijwilligersorganisatie] waarborgt dat de opgraving volgens plan wordt uitgevoerd en waarborgt voldoende deskundigheid van de vrijwilligers die de opgraving uitvoeren.
- De vrijwilligers:
  - o houden tijdens de opgraving een logboek bij
  - o registreren alle vondsten, ook vondsten van de stort
  - o werken de veldnotities uit, reinigen, beschrijven en verwerken bodemvondsten conform de archeologische richtlijnen van .....
  - o rapporteren volgens het door RCE en AWN voorgesteld format [link: http://www.awn-archeologie.nl/wp-content/uploads/2015/03/Handvat_onderzoeksverslagen_AWN_2013.pdf]
  - o zenden de rapportage, na beoordeling van ..... [archeoloog] naar de RCE en naar de gemeente
  - o dragen al het vondstmateriaal over aan depot.....
  - o zorgen voor de melding in Archis.
- In geval van bijzondere vondsten en/of waarnemingen meldt de vrijwilliger dit per omgaande bij ..... en vervolgens wordt overlegd hoe hiermee wordt omgegaan.

Publieke betrokkenheid en publiciteit

Gemeente en ..... [vrijwilligersorganisatie] spreken vooraf af welke publiciteit en door wie vóór, tijdens en na de opgraving gegeven wordt.

Overeengekomen

plaats] ..... op [datum]. .....

Gemeente ..... Vrijwilligersorganisatie .....

.....

[naam en functie]

[naam en functie]

Modeltekst Afspraken gemeente - vrijwilligersorganisatie

Meewerken met bedrijven

Er van uitgaande dat

Het meewerken van vrijwilligers aan archeologische onderzoek meerwaarde heeft voor de gemeente omdat;

- lokale kennis wordt benut
- bij bewoners betrokkenheid bij en kennis over archeologie wordt versterkt
- het extra onderzoeksmogelijkheden biedt Vrijwilligers kunnen worden ingezet voor activiteiten die niet in het Programma van Eisen staan maar wel aanvullende informatie kunnen bieden.
- vrijwilligers die actief betrokken zijn bij onderzoek, ambassadeurs zijn voor archeologie.

**wil gemeente .....het meewerken met bedrijven door vrijwilligersorganisatie
.....stimuleren en ondersteunen.**

Daarvoor zijn onderstaande afspraken over werkwijzen en verantwoordelijkheden overeengekomen.

Rol van de gemeente

De gemeente heeft in haar [erfgoedverordening / richtlijnen voor archeologisch onderzoek in het erfgoedbeleid] vastgelegd dat vrijwilligers, indien mogelijk en zinvol, betrokken dienen te worden bij archeologisch onderzoek.

Inbreng van lokale kennis bij bureauonderzoek.

- Indien de gemeente opdrachtgever is voor bureauonderzoek neemt zij in de opdracht de verplichting daarbij de ..... [archeologieorganisatie] te raadplegen.
- Bij bureauonderzoek dat wordt aangeleverd bij aanvraag voor een omgevingsvergunning condoleert de gemeente of plaatselijke vrijwilligers geraadpleegd zijn en verzoekt zo nodig de vergunningvrager dat alsnog te doen.

Meewerken bij proefsleuven, opgravingen en archeologische begeleiding.

- Wanneer de gemeente zelf opdrachtgever is neemt zij in het Programma van Eisen en offerteaanvraag op dat [leden van ...../ vrijwilligers] door de opdrachtnemer in staat worden gesteld te participeren in het onderzoek.
- Dit in overleg met de gemeentelijk archeoloog / adviseur archeologie die aangeeft in hoeverre meewerken in een specifieke situatie zinvol en mogelijk is.
- De opdrachtnemer dient betrokkenheid van de amateurarcheoloog in de offerte / het plan van aanpak op te nemen.
- Indien de gemeente bevoegd gezag is voor het Programma van Eisen controleert de gemeente of betrokkenheid van vrijwilligers daarin is opgenomen en geeft daar zo nodig opdracht toe.
- Dit in overleg met de gemeentelijk archeoloog / adviseur archeologie die aangeeft in hoeverre meewerken in een specifieke situatie zinvol en mogelijk is.
- De gemeente informeert de vrijwilligersorganisatie over de geplande onderzoeken.

De vrijwilligersorganisatie is verantwoordelijk voor:

- Vragen om informatie voor bureauonderzoek binnen een termijn van ..... beantwoord worden en indien dit niet lukt zij met de informatievragers overlegt.
- Bij een verzoek om meewerken bij proefsleuven, opgravingen of begeleiding zij actief daarvoor deskundige leden werft.
- Er tussen archeologisch bedrijf en vrijwilligers een samenwerkingsovereenkomst / vrijwilligersverklaring wordt overeengekomen. Daarin zijn wederzijds rechten en plichten vastgelegd.
- De inzet van vrijwilligers na afloop wordt geëvalueerd
- De gemeente te informeren indien een archeologisch bedrijf de in het Programma van Eisen / Plan van aanpak opgenomen afspraken over betrokkenheid van vrijwilligers niet nakomt.

Samenwerkingsoverkomst vrijwilliger / bedrijf of vrijwilligersverklaring

Modellen voor de overeenkomst en verklaring zijn hier te vinden: <http://www.awn-archeologie.nl/index.php/onderzoek/meewerken-aan-onderzoek>.

Overeengekomen

plaats] ..... op [datum]. .....

Gemeente ..... Vrijwilligersorganisatie .....

.....

[naam en functie] [naam en functie]

Bijlage 4 Nuttige websites

Archeologiebeleid voor gemeenten

Voorbeelden van beleidsnota's en dergelijke:

- Convent van Gemeentelijke Archeologen: www.gemeente-archeologen.nl;
- Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging bodembeheer: www.sikb.nl;
- het Steunpunt Archeologie & Monumentenzorg (SAM) Limburg: www.sam-limburg.nl;
- Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie: www.awn-archeologie.nl onder de kopjes *bescherm* en *vertel*

Vrijwilligersbeleid voor gemeenten

Handboeken over omgang met vrijwilligers:

- www.vrijwilligerswerk.nl, zie handboeken;
- www.beleidenvrijwilligerswerk.nl;
- Op www.sro.nl zijn stappenplannen te vinden voor het opzetten van vrijwilligersbeleid.

Vrijwilligersorganisaties en steunpunten

- Zie voor een overzicht van provinciale steunpunten www.handreikingenerfgoedenruimte.nl/provinciaal-en-regionaal.
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: www.cultureelerfgoed.nl;
- Landelijke vereniging van vrijwilligers in de archeologie: www.awn-archeologie.nl;
- Landelijke vereniging tot bescherming van cultureel erfgoed: www.heemschut.nl;
- De website www.letopjeerfgoed.nl laat zien wat je kunt doen om erfgoed te beschermen.
- www.bodemvondstenwereld.nl, een forum voor (amateur)archeologen.

Meldpunten archeologie

- Vondsten melden via de site van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: <http://archeologieinnederland.nl/omgaan-met-archeologie/vondsten-melden>
- Voor vragen of opmerkingen, neem contact op met de Infodesk van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed via info@cultureelerfgoed.nl of (033) 421 74 56.
- www.rmo.nl/onderzoek/archeologisch-spreekuur;
- Een aantal gemeenten en provincies hebben meldpunten. Vraag bij uw gemeente of provincie na of het mogelijk is daar vondsten te melden.

Educatie en publieksbereik

- www.awn-archeologie.nl onder het kopje *vertel* staan voorbeelden van publieksbereik en erfgoededucatie;
- www.archeologieindeklas.nl;
- www.archeologieopschool.nl.

Veel gemeenten kunnen niet meer zonder de inzet van vrijwilligers. Vaak beschikken vrijwilligers over grote lokale kennis waar de gemeente haar voordeel mee kan doen. Deze brochure gaat in op het vrijwilligersbeleid voor archeologie en laat zien wat de vrijwilligers in de archeologie allemaal voor hun gemeente kunnen betekenen. De gemeente kan op haar beurt de vrijwilligers op tal van manieren ondersteunen, zodat zij hun werk nog beter kunnen doen.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.